Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Aegidius Romanus - Cod. Aug. pap. 101

[Reichenau], [1. Hälfte 15. Jahrh.]

Liber II pars 1

urn:nbn:de:bsz:31-90450

Visual Library

Incipiunt capitula secundi libri in quo tractatur de regimine domus. Et primo incipiunt capitula prime partis eiusdem libri.

ca. i. Quod naturale est homini vivere in societate et quod decet hoc reges et principes diligenter advertere Ca. 1

ii. Quomodo se habet communitas domus ad communitates alias et quomodo huiusmodi communitas sit necessaria in humana vita Ca. 2

iii. Quod communitas domus sit aliquo modo communitas prima et quod communitas naturalis est et quod reges et principes et universaliter omnes cives hoc ignorare non debent Ca. 3

iiii. Qualis sit communitas domus et quod oportet domum ex pluribus constare personis Ca. 4

v. Quod oportet in domo saltem duas communitates esse et quod oportet eam consistere saltem ex tribus generibus personarum Ca. 5

vi. Quod in domo perfecta oportet tres communitates esse et quatuor genera personarum et tria genera sive regimina et quod hoc secundum volumen dividitur in tres partes Ca. 6

vii. Quod homo est animal naturaliter coniugale et quod nolentes nubere non vivunt ut homines sed ut sunt bestie vel dii Ca. 7

viii. Quod omnes cives et maxime reges et principes debent suis coniugibus indivisibiliter adherere Ca. 8

ix. Quod omnes cives et maxime reges et principes una sola uxore debent esse contenti Ca. 9

x. Quod coniuges omnium civium et maxime regum et principum uno viro debent esse contente Ca. 10

xi. Quod decet omnes cives et maxime reges et principes non ducere coniuges nimia consanguinitate sibi coniunctas Ca. 11

xii. Quomodo reges et principes et universaliter omnes cives decet uxores accipere ornatas exterioribus bonis Ca. 12

xiii. Quod decet omnes cives et maxime reges et principes querere in suis coniugibus non solum bona exteriora sed etiam interiora tam corporis quam anime Ca. 13

xiiii. Quod omnes cives et maxime reges et principes non decet suas coniuges regere eodem regimine quo regendi sunt filii Ca. 14

xv. Quod omnes cives et maxime reges et principes non decet suas coniuges eodem regimine regere quo regendi sunt servi Ca. 14

Ca. xvi Qr detestabile est omnibus civibus et maxime in regibus et principibus etate nimis iuvenili uti copula coniugali Ca. 16.

xvii Qr tempore frigido quo flant venti boreales magis est dandum operam procreationi filiorum quam tempore calido quo flant venti australes. Ca. 17.

xviii Qr in mulieribus quedam sunt laudabilia et quedam vituperabilia Ca. 18.

xix Quo regimine omnes cives et maxime reges et principes suas coniuges debeant regere Ca. 19.

xx Qualiter omnes cives et maxime reges et principes ad suas coniuges debeant se habere Ca. 20

xxi Quo femine coniugate circa ornatum corporum debeant se habere. Ca. 21.

xxii Quo non decet reges et principes et universaliter omnes cives circa suas coniuges nimis esse zelotipos. Ca. 22.

xxiii Quale sit consilium mulierum et quod earum consilio non est utendum simpliciter sed in casu. Ca. 23.

xxiiii Quo decet reges et principes et universaliter omnes cives propriis coniugibus sua aperire secreta. Ca. 24. Capitulum primum. Qr naturale est homini vivere in societate et quod decet reges et principes diligenter advertere.

Primi libri est digesta materia que ostensum est, in quo reges et principes debeant suam felicitatem ponere, quas virtutes habere, quas passiones sequi, et quos mores debeant imitari, propter quod nunc per Philosophum sufficienter habetur qualiter quilibet debeat se ipsum regere et qualis debeat in se ipso esse. ¶ Restat igitur dicere de regimine familie sive de regimine domus. Non enim sufficit quod reges et principes sint boni in se ipsis nisi sint quo ad alios boni et nisi sciant alios gubernare. Nec sufficit quod reges se ipsos debite regant nisi regere sciant domum civitatem et regnum. ¶ In hoc igitur secundo libro dicendum est de regimine domus sed cum familia sive domus sit communitas quedam et sit communitas naturalis, si de domo determinare volumus videndum est quo se habeat homo ad ce

civitatiuu et soci^le. ¶ Sciendu͂ e͂ igi͂ q͂ homo ult͂ alia alia· mi͂ indige
vi͂ exquib͂ quadruplici via venari possit ipm̄ natl͂ ee civitatiuu
et sociale / p͂ma via sunt exvictu quo ho͂ indiget / Scd͂a exvestitu
quo tegit͂ / Tercia exvemoc͂oe p͂hibitiu͂ p͂qua abhostibus liberatur
/ Quarta exdisciplina et sermone p͂que instruit͂ / Sic em̄ ymaginaı͂
dem͂ q͂ na͂ nichil facit frustra / Si g͂ q͂ natli͂t fit nalia sit ea sine
quib͂ no͂ p͂t conservari inee frustra em̄ na͂ ageret si res nales nullo
mo͂ conservaretur inee / ꝫ statim postq͂ee͂nt fce ee desinent / Cu͂ ergo ad
vive sit hoı͂ nale oı͂a illa q͂ faciunt adbn͂ vive et sine qbus no͂ pot
sibi in vita suffice͂ sit hoı͂ nalia· Sit aut͂ alia q͂ faciunt adsufficientia
vite huane e͂ societas natli͂t g͂ ho͂ e͂ al͂ sociale / Qz aut͂ societas maxı͂e
facit adsufficientia͂ vite huane pate͂ p͂t exhis q͂ imo͂. sup͂ enu͂atis quib͂
ho͂ alit͂ qua͂ ceta͂ alia indige͂ vi͂ ¶ Prima g͂ via sunt exip͂o victu quo
indiget· na͂ ho͂ int͂ ceta͂ alia ht͂ meliore͂ tactu͂ ꝛ meliore͂ complexioe͂ꝫ
io͂ int͂ oı͂a aı͂alia indiget cibo artificiali p͂pato / na͂ em̄ aı͂alib͂ alıȷs
natli͂t ministrat cibu͂ ut aı͂alib͂ no͂ vivētib͂ exrapina cuı͂ sit oves
boves et ceta͂ alia ministrat herbas et fructus quib͂ absq͂ alia p͂paco͂e
suffic͂ adnutrime͂tu͂ / aı͂alibus vo͂ vivētibus exrapina ut lupis leonibus
et ceţis talib͂ ministrat nutrime͂tu͂ exaı͂alib͂ alıȷs q͂ natli͂ p͂ducuntur·
quodamo͂ g͂ oı͂b͂ alıȷs aı͂alib͂ na͂ sufficient͂ p͂pat nutrime͂tu͂ / na͂ q͂ non
ht͂ cplexione͂ ita pura͂ et ita redacta͂ admediu͂ ut ho͂ no͂ indiget
cibo ita deputato ut ip͂e q͂re cibaria alioꝝ aı͂aliuꝫ sufficiunt eis ad
vitam p͂ut sunt p͂pata a na͂ absq͂ alia artificiali decoccone ut p͂pa
coe͂ / ho͂ vo͂ q͂ ht͂ mag͂ complexione͂ pura et redacta admediuꝫ
indiget alimēto p͂pato et deputato / frume͂tu͂ g͂ q͂d na͂ p͂ducit͂
et si ee͂t sufficiēs cibus alıȷs aı͂alib͂ hoı͂ aut͂ no͂ e͂ sufficiēs cibus n͂
p͂pet͂ et depuret͂· io͂ molit͂ depurat͂ et fit inde panis ꝛ coquit͂
ut sit hoı͂ congruus cibus et q͂ adhec oı͂a una sola p͂sona no͂ bn͂ sufficit
io͂ ut ho͂ ronē victus sufficiat sibi in vita indiget societate ut uni͂
quisq͂ suppleat alterius defcu͂m / et q͂ dcm̄ est defrumēto intelligendu͂
e͂ dealıȷs cibarıȷs / nuq͂ em̄ homo ep͂ons solus sufficit sibi adhndu͂
cogrua cibaria· que requirunt͂ ad vita· bn͂ g͂ dcm̄ est q͂ exp͂te victꝰ
quo indigemꝰ homo natli͂t est al͂· sociale ¶ Scd͂a via ad investigandu͂

hoc idem sumit ex parte indumentorum quibus tegimur / na sicut na suf
ficient aliis alibi pvide vi in victu sic vi q eis sufficient pvidat
in vestitu / Bestie enim et aves que nale indumentu hre videntur
lana vel penas hoi aut no sufficient na pvidet in vestitu / Cum
enim homo sit nobilioris complexionis quam alia alia afrigi 2 ab intem
perie tpis magis hst offendi q illa. quare cum hre victu et vestitum
congruu ad vitam humana nullus sibi sufficiat sine societate aliis
se q ho nalem impetu heat ut sit al sociale necia q sint co
tas domus et coitates alie cuiusmodi sunt coitas vici civitatis 2 regni ad
hoc q hoies pfecte sibi in vita sufficiat / si si heet sunt necia ad co
servanda hois nale vita vivere in coitate 2 in societate e quando
hoi nale // Tercia via ad investigandum hoc idem sumitur ex remotione
prohibentium put ab inimicis 2 ab hostibus defendimur / na enim aliquibus
alibus ad sui tuitionem dedit cornua ut bubalibus 2 bobus aliquibus
vero dentes ut lupis 2 canibus aliquibus vero dedit ungwes ut ursis
2 leonibus / aliquibus aut dedit corporis agilitate ut leporibus capris
2 aspriolis / sicut enim capri 2 lepores seu aspirioli q no palia
via pnt evadere mortis picula n pcorporis agilitate 2 fuga. io statim
cum audiunt strepitum fuga arripiunt / Sz na hoi tamquam excellentiori
aiali no dedit ad sui tuitionem cornua vel ungwes si dedit ei
manum. q 2o phm in 3o de aia est organum organorum na per
manum oia organa et quaecumque ad defensione facit fabricare vale
mus quare si nale e hoi desiderare conservationem vite cum ho solitarius
no sufficiat sibi ad habendum congruum victum et vestitum 2 ad fa
bricandum sibi arma 2 organa pque a contrariis defendatur
nale ei est ut desideret vivere 2 coicare et ut sit al sociale / Quar
ta via sumitur ex parte sermonis et discipline per quam instruimur / nam
alia alia sufficienter inclinantur ad opera sibi debita ex instinctu nae
absque instructione alia pcedente ut aranea ex instinctu nae debite
tela faceret si numquam vidisset alias araneas texuisse / sic eciam et yru
dines debite faciunt nidum si numquam vidisset alias nidificasse / et

tanis ex instinctu nec instruit quali se debeat hre in ptu si nunqua vidisset canes alios pepisse / Mulier aut cu parit nescit qualiter se debeat hre in ptu nisi p obstetrices sit sufficient edocta / Q2 g homo no sufficienter ex instinctu nec intimat ad opa sibi debita na dedit ei loquela sive sermone ut p sermone hoies se invice doceat et unus ab alio suscipiat disciplina et q2 hoc si no pt n simul cu alijs quiuamus nale e hoi quiue alijs et ee al sociale / Un 2 phus . pmo pol . int alias rones qs tangit pbantes hoiez ee al nalit potissime sociale i intit hmoi rom videlz . q2 q2 sermo e adaltm ut ad socios ex quo na dedit hoi sermone q2 no dedit alijs alibz se hoiez ee magis nalit al sociale q2 alia cetera . qre si sit nale e hoi ee al sociale re cusantes societate et volentes civilit vive ut sup in pmo libro tetigimus et ut infra tanget . q2 no vivut ut hoies . ul g hoc contigit eis q2 deficiut amo huano et tunc sunt qi bestie / ul q2 mo huanu excedunt cu9 sint viri conteplatiui et tunc sunt q . dij . Ideo dr . pmo pol . q2 eliges solitaria vita no e ps civitatis s aut bestia aut deus / Aliqui eni eligentes no quiue alijs ul hoc e q2 nimis sunt scelati et no pnt societate alioz subportare et tunc sunt qi bestie / ul q2 sunt nimis boni 2 volunt vacare contemplatois octo et tunc sunt qi divini deoz g l omes hoies et maxie reges 2 pncipes diligent adverte qz deservuat societas huane vite ut advi vive sciant se 2 alios ordinare . Cap9 2m

Quo se heat civitas dom9 ad civitates alias et quo hui9 civitas sit neccia in vita huana . Cap9 secundum

Dubitaret forte aliquis dicens nos sciaz limites ignorare q2 societas sive civitas illa p qua nos sufficiam9 in victu et vestitu et in alijs necessarijs ad vita no dr ee civitas domestica s civilis . q2 h9 phm . pmo pol . civitas dom9 no e sufficies in vita tota . io em inventa fuit civitas ut expediens ad vita q2 in una domo ul in uno vico repiri no possunt repiri et in vico alio ul in alia pte civitatis / Civitas g si sit recte ordinata cotinet debz expediens in tota vita ut in tcio libro plenius ondetur / qre si determinare civitate cum no spectat ad hunc libru ubi agi de regimine domus s ad tciu ubi agetur de regimine civitatis videmur transgressi fuisse

limitet hui' artis determinando in precedenti capitulo aliq pertinencia ad co
munitate civitatis / Et si diligent inspicimus quo coitas domestica se habet
ad coitates alias cu q'lz coitas includat coitate domestica n posset
ee civitas n' vicus nisi h'eat ee dom', Si coitas aliq e necia in
h'uana vita se'z qualitate dom' adhuc vita necias esse in pre'ti g
capo d'terminam' de societate h'uana ondentes ea ee necia ad vita
h'uam q' p hoc manifeste on'z necc' ee coitate domestica cu omis
alia coitas coitate illa psupponat Advertend' g' q si dcam vita
politica diligenter consideram' apperebit quadruplicē ee coitate. videl
vici. dom'. civitatis. et regni. Na sic ex plib' psonis fit domus
sic ex multis domibus fit vicus. ex multis vicis civitas. ex multis
civitatibus regnu. q're sic singulares psone sut ptes dom'. et sic
dom' sut ptes vici civitatis z regni no tn eode mo / q vici sut ptes
in mediata q' i mediate ex domibus constituit' vicus civitatis vel
vel regni. dom' ptes ee dicunt'. q'z constituendo vicu ex eo cu possunt
constitue civitate z regnu / hoc g' mo coitas dom' se h't ad coitates
alias. q'z om̄s alie ipam psupponunt et ipa e q'dam ps om̄ aliaz
N'alis g' origo civitatis ut pat p ph'm p'mo pol. hoc mo existit
q' p'mo fuit fuit una aliq dom' / q crescentibus filiis z filiabus
et no valentibus p multitudine h'itare in domo illa constituerut sibi
domos diversas et sic ex multis domibus fcus fuit vic' / Un z p'o pol
dr. q vicus e vicinia domoz quos vocat quida collactaneas
pueros q̄ z pueroz pueros / N'alis g' origo vici e ex quicimia domoz
quas construxit multi'do collectaneoz z filioz sive pueroz / na ut
tangebat' crescentibus collectaneis. i. nepotibus z filiis z filioz
filiis z no valentibus habitare in una domo compulsi sut facere domos
plures et constitue vicu / Sic p'cedet'z g'ne'ac'oe ipoz z ulti' aug
mentata multi'ne fca e plalitas vicoz et p'ant fcm e castru
vel civitas / Ulti' vo multiplicatis castris et civitatibus fcus e p'n
cipatus et regnu / Ut' aut alio mo sit possi'le g'nari vici civitatis
vel regni q' ex crescencia collectaneoz vel filioz infra plenius
ondem'. Adp'us vo in tanu dcm sit q p hui' g'ua'o e maxie n'alis

qr predit ex gna ee q e ops ne. p q tn sit de hoc et aliter tuq costitua
virtus ciuitas siue regnu semp domus sit se ht ad ciuitates alias q e ps
om aliaru z aliquo mo ea oms alie psupponunt ¶ Viso quo ciuitas
domus se ht ad ciuitates alias de leui patz quo huius ciuitas sit necia in
humana vita. na si oms ciuitates alie domu psupponunt si aliq ciuitas
e neccia ad ipse sufficiencia vite oz ciuitate domus neccia ee. Reges g et
pncipes quoru officium e dirige alios ad bn viue ignorare no dnt
quo domus z ciuitates deseruiut ad sufficiencia humane vite. Capitulum 3m

Q ciuitas domus e aliquo mo ciuitas pma. et q e ciuitas nalis/ et q reges et pncipes et vlr oms ciues hoc ignorare non debet

NE laborem⁹ in equoco cu de domo loquim. sciendu Capi
est q dom⁹ noiare pt edificium constitutu ex pari tulu
ete tecto et fundamento vl pt familia noiare in tertium
ea contentam. Sicut et ciuitas aliqn noiat muros et ambitu ciui
tatis/ aliqn vo gente habitante in ipa/ Dicim⁹ em aliqn ciuitatem
aliqua hec fecisse no q muri vl edificia hec fecerint s q incole ciui
tatis fecerit illud/ sic aliq dicere consueuert domos suas hec opatas ee
no q lapides illud egerint s q sui pgenitores fecerint illud/ Sic
sit comicacio ciuiu ciuitas noiatur sic societas z comicacio psonaru ha
bitanciu in vna domo dom⁹ nicupari pt/ Dom⁹ g de qua pn̄r intedit
i morali negocio no e ipm edificiu s e comicacio domesticaru p
sonaru/ spectat n ad moralē phm ut ad yconomicu declare de
edificiis domoru q spectat ad ipm vlr z typo onde q debz hoies
hic habitacoes decētes s'm sua possibilē facultate/ no tn spectat ad
ipm pncipalr d'tiare de domo ut noiat edificiu constructu/ s deter
minare debz de domo q e edificiu put ht ordine ad domu q e comi
cacio psonaru/ sic spectat ad politicu d'terminare d'ordine domoru
et de constitucoibus vici et de fabrica ciuitatis ut ordinatr ad comitatem
et ad policia ciuiu/ Intendim⁹ g onde de domo q e comitas psonaru
domesticaru quo sit comitas pma/ Nondu igr q pmu multiplicat
distingui pt/ est em pmu in ope/ et e pmu in intencoe/ et e pmu
in via gnacois z tpis/ et e pmu in via pfecois et complementi.

Videm9 em q ea q sut adfine pcedut finem in ope et in execucone
s finis pcedit ea sm intencoe agentis / agens eni pmo 2 pncipalr
intendit fine veru qz no pt hre fine n pea q sut adfine modo exe
cucionis 2 opis e contrari9 intencoi 2 voluntati / na intendim9 2 volu9
ea q sut adfinem intendedo 2 volendo finem ita q finis e pmo uo
litus 2 intent9 / s in opando et exeqdo e ecòtrio / na pop9 conseqm
finem opando ea q sut adfine ita q ea q sut adfinem licz sit poste
riora in volutate 2 in intecoe sut tn priora in execucoe 2 ope / na si
finis eet q pmo opatu cu adepto fine cesset opato / nuqs opderem
ea q sut adfine / Vnus g9 modus distingwedi prioritate e qz ad ea
pmu in volutate 2 in intencoe ad vo in execucoe 2 ope / Alius vo mo9
distingwedi prioritate ee pt qz alia prioritas e in via gnacois 2 tpis
alia vo in via pfcois 2 complementi · ut pu e por viro gna · et tpe
qz pus tpe aliqs gnat et efficit pu q efficiat vir / Verumptn vir
e pus pu pfcone 2 complemento qz vsus rois aliaqz q requirut ad
pfconem huana pamplius 2 pfecti9 reseruat in viro q in puo / Ex
h9 g distinctis prioritatib9 declari pat quo comunitas dom9 se ht ad com
munitate ciuitatis et ad coitates alias / na in execucoe 2 ope domus
pcedit vicu ciuitate 2 regnu / s in volutate 2 intecoe coitates alie
pcedut coitate domestica ¶ Rursus in via gnacois 2 tpis domestica
coitas pcedit coitates alias / Sz in via complementi 2 pfcois coitates
alie pcedut ipam / Vir em coitas dom9 ad coitates alias dupli se hr
pmo qz hui9 coitas i alia e impfca · oms vo alie sut pfciores
ipa / Cu em oms alia coitas includat coitate dom9 2 addat aliq
sup ipam oms alie coitates sut pfciores ea / ht g9 se coitas domus
ad coitates alias sic impfcm ad pfcm ul sic ps ad totu ¶ Rursus
hui9 coitas se ht ad alias sic q e adfine se ht ad ipm fine / Nam
domus ~~sicut~~ tamqs adfinem ordinat ad vicu ciuitatis 2 regni / Est
em domus ppt vicu / vicus ppt ciuitate · ciuitas ppt regnu / coitas
g vici e finis coitatis domus / coitas ciuitatis · coitatis vici · Sz coitas
regni e finis om pdcaz / que cu impfcm in via gnacois 2 tpis pcedat
pfcm / pfcm vo pcedat ipm in via pfcois et complementi / Sn dom
est ciuitate dom9 ee priore aliquo tpe 2 gnacoe · ee tn posteriorem
illis pfcone 2 coplemento · Sn plus pmo pol · copas ciuitatem

adbitu et domu ait q ꝑa coitas e coitas ciuitatis q no e intelligend
de ꝑoritate gnacois ul tpis cu ipe met dicat ciuitate pcede ꝯmultipli
cacoe vici sic 2 vicus pcedit ꝯmultiplicacoe domoꝝ hoc g° intelligend
e de ꝑoritate pfcois et ꝯplemeti ¶ Amplius cu coitas dom9 adcoitates
alias no solu se heat sic impfcm adpfcm s3 eciā sic q e adfine adipm
finem domus ꝉ aliaꝝ coitatu no solu e ꝑor tpe et ꝑfior pfcone sic
impfcm se ht adpfcm s3 eciā e ꝑor more 2 ꝑfior i intencoe qz q e ad
finem hoc mo se ht adipm fine spectat em no solu adpncipe siue
adlegislatore s3 ad qlibz ciuem pus intende bonu ciuitatꝭ 2 regni
q̄ eciā bonu ꝓpe domus ut in tcio libro plemi9 ondet ¶ Viso quo
coitas dom9 aliquomo e ꝑor q̄ coitates alie delem vide pt quo sic
hui9 coitas nalis / Na cu na no ꝑsupponat arte s3 nam / q̄cq̄ arc
nali ꝑsuppo no ꝓpe q̄ artifici crit s3 opz illud ꝑri q hui9 nale ee
q̄re si iste e nalit aial coicatiuu e sociale cu omis coitas ꝑsuppoat
ꝯitate dom9 opz coitate domestica siue domu q̄ nale esse / Reges
g° 2 pncipes decz scire gubnare domestica 2 rege familia siue domu
no solu in q̄ ee debet viri sociales 2 politici / qz sic scire gubnare
dom9 ptinet adomꝭ ciues spectat spalit adreges 2 pncipes / qz sic
regnu 2 ciuitas ꝑsupponut ee domu sic regime regni 2 ciuitatis
ꝑsupponit noticia regiminis dom9 et ꝑsone ꝓpe nuq̄ em qs debit9
rector regni ul ciuitatꝭ efficit̄ ni se 2 sua familia sciat debite gu
bernare ¶ Que si spalit spectat adreges 2 pncipes rege regnum
et ciuitates spalit spectat adeos ut sciant domu ꝓpam gubernare
et tuc cognoscant que 2 qualis e coitas domus qz e coitas q̄dam
nalis et quo hui9 ꝯitas se ht adregnu 2 ciuitate ut e in pnti
capło declaratu / Na ꝑhoc magnam via hebut adinvestigand
regime ciuitatꝭ 2 regni ¶ Est tn diligent notand q lz quoda spali
et excellenti mo adreges 2 pncipes spectet intende bonu regni
2 pncipat9 / attn hui9 bonu intende spectat adunuq̄qz ciue 2 ad
qlibz in tota ciuitatꝭ qz bonu regni est bonu om ciuiu et om
existen in regno ergo tn qz quilz stude decz ut sit dign9 rege
2 pncipari tum eciā qz spectat adomꝭ ciues intende bonu regni
spectat adunuqueqz ciuem scire rege domu sua no solu i q̄

huius regnum est bonum simpliciter. Sed etiam potest tale regimen ordinari ad bonum
regentis ut ad bonum regni et civitatis. **Capitulum X. Qualis sit communitas domus
et quod oportet domum ex pluribus constare personis. Capitulum tertium.**

Est autem ex precedenti capitulo aliqualiter declaratum qualis sit communitas domus
et quod onsum sit quod homo est animal domesticum naturaliter et quod communitas domus
est quodammodo naturalis. Attamen quia non perfecte sufficienter habetur qualis sit
huiusmodi communitas, ideo intendimus aliqua dicere de communitate domestica. Sciendum
est igitur quod philosophus primo politicorum sic describit communitatem domus, videlicet quod domus est communitas
secundum naturam constituta quantum ad omnem diem. Istarum autem descriptionum quantum ad declaran-
dum est precedens capitulum et quantum ad restat ulterius declarandum. Nam quod domus
sit communitas secundum naturam supra grosse et figuraliter probabatur et infra clarius
ondetur, ubi distinguentur omnes partes domus et probabitur quod quelibet talis pars est ad
naturale. Restat igitur declarare in descriptione predicta quomodo domus sit communitas con-
stituta in omnem diem. Ad cuius evidentiam est advertendum quod quamvis operum
et eorum que requiruntur ad sufficientiam vite ad que ordinatur quamvis communitas ut
videtur distinguere philosophus primo politicorum quedam sunt diurnalia ut illa quibus in-
digemus omni die cuiusmodi est comedere bibere et cuius sunt alia sustentamenta et fomenta
corporalia quibus cottidie indigemus. Aliqua vero non sunt diurnalia quibus non
cottidie indigemus ut emptio et venditio. Nam et si aliqui existentes in aliqua
domo ad sustentationem vite cottidie indiget emptione et venditione videre-
tur esse ex defectu et ex corruptione domus. Non enim viri se habere ut inco-
lae ut cives sed magis ut peregrini et ut viatores si ad sustentationem
vite emptione vel venditione continue egeant. Communitas ergo domus facta fuit
propter ea quibus cottidie indigemus. Verum quia in una domo non reperiuntur
omnia necessaria ad vitam non sufficiebat communitas domestica sed oportuit dare
communitatem vici idest quod cum vicus consistet ex pluribus domibus quod non reperitur in una
domo reperiatur in alia. Propter quod vult philosophus primo politicorum quod sic communitas domus con-
stituta est in omnem diem idest in opera diurnalia sic in opera non diurnalia
constituta est communitas vici. Verum etiam quia in uno vico non reperiuntur omnia necessaria
ad vitam post communitatem vici oportuit dare communitatem civitatis. Communitas ergo civitatis
esse videtur ad supplendam indigentiam in tota vita. Illa igitur videtur esse perfecta civitas
ut supra tangebatur in qua reperiri possunt que sunt necessaria vel ad totam vitam.
Rursus autem quia contigit civitates habere guerras utile est unam civitatem

ad expugnandum civitatem aliam confederare se alteri civitati. quare cum confederatio
civitatum sit utilis ad bellandum hostes et removendum prohibentia corruptiva
propter communitatem domus vici et civitatis inventa fuit communitas regni et principatus
que ex confederatione plurium castrorum et civitatum existentium sub uno principe ~~sive~~
sive sub uno rege. Erit igitur hic ordo quod domus est communitas prima. nam constituta Nota
in omnem diem. vicus vero est communitas constituta in opera non diurnalia. Civitas
autem est communitas constituta ad sufficientiam in vita tota. Sed regnum est communitas
constituta non solum ad supplendum indigentias vite. sed etiam ad removendum
prohibentia corruptiva. ad que removenda una civitas non potest plene sufficere
nisi ei sint adiuncte alie plures civitates et castra. Patet ergo qualis sit
communitas domus quia est communitas naturalis constituta propter opera diurnalia et cottidia-
na. quod autem oporteat domum ex pluribus constare personis videre non est difficile. nam
cum domus ut patet ex dictis sit communitas quedam et societas personarum cum non
sit proprie communitas nec societas ad se ipsum. si in domo communitatem salvare volumus
oportet eam constare ex pluribus personis. immo ut infra patebit et ut vult
Philosophus primo politicorum non solum domus est communitas quedam sed in domo oportet dare plures
communitates que sine pluralitate personarum esse non potest. Patet ergo quod domus ex pluribus
constat personis. Patet etiam qualis sit et quomodo sit necessaria. nam ut est ex dictis
manifestum in vita humana non solum est expediens communitas domus sed etiam vici
civitatis et regni. Utrum autem propter alias causas quam propter iam dictas sit expediens communitas
civitatis et regni in tertio libro plenius ostendetur. Ad presens autem sufficiat tantum
tangere de regno et civitate inquantum eorum notitia aliquo modo deservit ad
cognoscendum domum et ad sciendum qualiter sit regenda. Nam ut supra tange-
batur in hac secunda intendit principaliter regimen domus non autem regimen
civitatis. Cum huius sit veritatis cum communitas domus etiam sit necessaria in vita civili
spectat ad quemlibet civem scire debite regere suam domum. tanto tamen magis hoc spectat
ad reges et principes quanto ex convicinia ipse domus magis potest insurgere prejudi-
cium civitati et regno quam ex convicinia aliorum.

Capitulum quintum. Quod oportet in domo saltim duas communitates esse et quod oportet eam constare ex tribus generibus personarum. Capitulum quintum.

Philosophus primo politicorum vult quod ex duabus communitatibus videlicet ex communitate viri
et uxoris domini et servi constat domus prima. Dicitur autem prima domus
ex hiis duabus communitatibus constare quia saltem ad constitutionem domus
hee due communitates requiruntur ex illis enim dicitur domus constare sine quibus
congrue esse non potest quod vero sine viro et uxore domino et servo domus de qua

sic loquimur non potest longe existere sic potest audiri. Nam domus ut superius dicebatur
et ut in prosequendo plenius declarabitur est quid naturale maxime autem quid naturale esse
videtur respectu generationis et earum conservationis. Cum enim generatio ut dicitur 2 physicorum sit via
in naturam et cum res naturales per generationem propriam naturam accipiant. Unde ergo domus
est quia domus aut generationem esse quid naturale et esse opus nature. ¶ Rursus rerum
conservatio quid naturale est. Nam frustra esset quod naturaliter generatum si non possit in esse
conservari. Hec ergo duo nature opera scilicet rerum generatio et earum conservatio non debent
abinvicem separari. Nam non est separanda conservatio a generatione quia hec illam
presupponit. Nam cum generata non possint conservari in esse nisi prius per generationem
acceperint esse conservatio rerum generatarum esse non potest nisi ipsam earum generatio
antecedat. Sic ergo conservatio a generatione separari non debet quia ut dicebatur frustra
esset aliquid generatum si nullo modo possit in esse conservari. Hoc igitur modo hee due
communitates faciunt domum esse quid naturale quia communitas viri et uxoris ordinatur
ad generationem communitas vero domini et servi ad conservationem. Quare si conservatio et generatio
est quid naturale oportet domum quid naturale esse ¶ Amplius quia conservatio et generatio abinvicem
separari non debent hee due communitates unam constituunt domum prima quia sine eis
domus longe esse non valet. Quod autem communitas viri et uxoris sit propter generationem
videre non est dubium. Nam propter bonum prolis principaliter instituta est societas
maris et femine. Sed quod communitas domini et servi sit propter salutem et conservationem
non videtur esse adeo manifestum. ¶ Sciendum igitur quod si aliquis debite dominatur et alius
debite servit dominus salvatur propter servum et servus propter dominum ita quod idem
expedit domino et servo. Expedit enim servo ut serviat domino et expedit
domino ut ei serviatur a servo. Nam ille proprie est dominus qui viget intellectu
nota ille vero est proprie servus ut patet per philosophum primo politicorum qui deficiens intellectu
pollet fortitudine corporali. Servus ergo qui nescit se ipsum dirigere expedit
enim ut obtemperet et ut serviat ei qui viget prudentia et intellectu et
consequitur per consequens salutem et ut dirigatur per ipsum. Nam deficiens intellectu est
quasi cecus et nescit qualiter sit eundum. Quanto ergo est huiusmodi quanto magis pollet
viribus corporalibus tanto magis indiget dirigente propter salutem propriam
Sit enim cecus fortis nisi cum pergit dirigatur ab aliquo de levi obviat
alicui ~~[illegible]~~ offensivo. Et quanto fortius pergit tanto magis indiget tali di-
rigente quia magis offendi potest. Sic quia naturaliter servus pollet viribus et de-
ficiat scientia et cognitione si salvari debet et expedit ei ut obtemperet

et serviat vigenti prudencia et intellectu / Expedit ergo servus ut serviat
domino / sic expedit domino ut ei serviatur a servo / Propterea naturaliter vigentes prudencia
et intellectu / cum ergo vigentes intellectu et existentes apti mente ut plurimum
habeant molles carnes et deficiant corporalibus viribus iuxta illud philosophi in secundo
de anima / Molles carne aptos mente dicimus / expedit hominibus sic dispositis
ut eis serviatur ab aliis / quia propter defectum fortitudinis corporis in exequendo
necessaria ad vitam sibi ipsis non possunt sufficere / Igitur si dominus salvatur propter servum
et servus propter dominum bene dictum est quod superius dicebatur quod sicut ad constitutionem
domus requiritur communitas viri et uxoris propter generationem sic requiritur
ibi communitas domini et servi propter salutem et conservationem / Hee ergo due communi-
tates quarum una deservit generationi et alia conservationi dicuntur facere domum primam
quia sine eis domus congrue non potest existere / Videtur autem communitas domini et servi
aliter instituta sit in salute et in conservatione quam ex eo quod dominus salvatur
propter servum et servus propter dominum infra clarius ostendetur / Viso quot saltem
hee due communitates requiruntur ad domum / quia secundum philosophum ex eis constare
dicitur domus prima / [illegible] videre quot ad constitutionem huius domus
saltem requiruntur ibi tria genera personarum videtur enim fortasse alicui quod cum
domus prima constet ex duabus communitatibus et quelibet communitas requirat
duas personas vel duo genera personarum quod domus prima que dicatur ex duarum
communitatum requirat quatuor personarum genera / ita quod prima persona erit vir
secunda uxor / tertia dominus / quarta servus / Sed vir et dominus non alia et alia sunt
persona / Ille enim idem qui est vir uxoris est dominus servi vel servorum si in do-
mo illa plures existant servi / tria ergo genera personarum vel ad locum eorum
constituunt domum primam / dicimus autem ad locum eorum quia non semper servus con-
currit ad constitutionem domus sed semper concurrit ad locum servi ut tangit philosophus
primo politicorum / nam ut ait pauperes ~~homines~~ homines qui non possunt habere servum et
ministrum volentem habent bovem vel aliquid aliud loco servi et habent ministrum
involentem / ymmo aliqui sunt ita pauperes qui non solum non possunt habere ministrum
animatum sed loco eius habent ad mandatum / ut qui sunt adeo pauperes
qui nec boves nec equos habere possunt tamquam instrumenta arantes et scin-
dentes terram loco bovis vel equi habent ligonem vel aliquod aliud in-
strumentum ita quod minimis pauperibus ad scindendam terram pro instru

vel pincerna habet ligonem quod alias non fit pauperibus ad huius officium fa-
ciendi obsequium bos vel equus / Domus quod prima debet constare ex tribus scilicet
ex viro uxore et servo vel ex aliquo loco sui / Unde et Philosophus primo Politicorum
commendat Esyodum dicentem domum constare ex tribus scilicet ex viro et mu-
liere et bove arante / posuit enim ibi bovem loco servi quia pauperes ut idem
Philosophus innuit loco servi habent bovem vel habent aliquid loco bovis / Decet
autem omnes cives cognoscere partes ex quibus componitur domus quia eas igno-
rantes ignorabunt regimen ipsius domus multo magis tamen hoc decet reges
et principes quod cognitis partibus domus et scire quot genera personarum et quot
communitates requiruntur ad domum secundum Philosophum primo Politicorum non solum deservit re-
gimini domestico sed etiam regimini regni et civitatis quia partes domus sunt
partes civitatis et regni · Capitulum vi.

Quod in domo perfecta oportet esse tres communitates et iiii^or genera personarum · et tria regimina · et quod oportet huiusmodi secundum dividere in tres partes · Capitulum 6.

Ostendebatur enim in precedenti capitulo duas communitates videlicet
viri et uxoris domini et servi facere domum primam / Sed tamen si domus
debet esse perfecta oportet ibi dare communitatem tertiam scilicet patris et filii / Videmus enim
esse perfecta oportet ibi dare communitatem tertiam scilicet patris et filii / Videmus enim
in naturalibus rebus quod statim cum res generate sunt natura est sollicita de earum
salute ita quod generatio et salvatio sunt prima opera nature / Dicto quod communitas
viri et uxoris que est propter generationem et domini et servi que est propter salvationem faciunt
domum primam · Sed quod salvatio comparatur ad rem generatam quia statim cum res est
generata sollicitatur natura circa salutem eius producere tamen sibi similem non sic comparatur
ad res naturales quia non statim cum est res naturalis potest sibi simile producere sed oportet prius
ipsam esse perfectam / statim enim cum ~~nat~~ natus est homo sollicitatur natura circa
conservationem eius ipsius non tamen statim potest generare vel potest sibi similem producere
sed oportet prius ipsum esse perfectum / producere quod sibi simile non est de ratione rei naturalis
quocumque modo sumpte sed est de ratione eius ut habet esse perfectum / Si quod domus est quid
naturale et ea que videmus in domo inducere volumus in naturalibus tantum dicemus communita-
tes duas scilicet viri et uxoris domini et servi esse de ratione domus prime quia sine
eis domus congregari esse non potest / sed tertia communitas que est patris et filii non dicemus
esse de communitate domus quocumque modo sumpte / sed erit de ratione eius ut habet esse

perfectam / sicut enim videmus in una sola persona singulari sic et in tota domo debemus advertere / nam semper multitudo ab unitate procedit / Propter quod ordine naturali quod videmus in multitudine domestica quodammodo in una persona singulari reservatur / sicut enim videmus in uno singulari homine quod generari et salvari sit de ratione hominis primi sed producere sibi simile est de ratione hominis iam perfecti / Cum enim homo primo est oportet quod sit genitus et natura statim est sollicita de salute eius non tamen potest sibi simile producere nisi sit iam perfectus / quare cum communitas patris ad filium sumat originem ex eo quod parentes sibi simile produxerunt quamvis communitas non dicitur esse de ratione domus prime sed est de ratione domus iam perfecte / Unde et philosophus primo politicorum cum prius divisisset communitatem viri et uxoris et domini et servi faciens communitatem primam et postea imperfectam consequenter postea subiungit quod ad domum perfectam requiruntur communitates tria scilicet patris et filii. Quod autem ad perfectionem domus requiratur hec tria communitas triplici via venari possumus videmus enim quod potencia fructificare et agere sunt perfectiora non potentibus

Rursus perpetua sunt perfectiora non perpetuis / sic etiam feliciora sunt perfectiora non felicibus. Ergo quod ad perfectionem domus requiratur tria communitas que est patris et filii / primo possumus probare ex parte generationis et fructificationis naturalis / secundo ex parte perpetuitatis / tercio ex parte felicitatis / Prima via sic patet nam secundum philosophum tunc unumquodque perfectum est cum potest sibi simile producere / adhuc enim quod aliquid sit perfectum non oportet quod sibi simile producat sed quod possit sibi simile producere perfectio enim consideranda est ex natura et ex forma rei per quam aliquid est in actu et potest agere quare si est impotens ad agendum secundum quod ei deficiat aliqua forma vel aliqua perfectio que sit principium actionis impotens aut ad agendum dicitur aliquid cum potentie proprio passivo non producit sibi simile / quare cum principium activum generationis sit masculus et principium susceptivum sit femina si in domo aliqua est coniunctio maris et femine et tamen non est ibi procreatio prolis vel masculus est imperfectum activum / vel femina est imperfectum susceptivum / sterilitas ergo filiorum in vita politica vel est ex imperfectione maris et femine vel utriusque / Sed cum mas et femina vir et uxor sit prima pars domus et prima communitas que requiritur in vita domestica ex imperfectione parcium et maxime principalium resultat imperfectio tocius. tota illa domus dicitur esse imperfecta ubi non est pullulatio filiorum / Secunda via ad investigandum hoc idem sumitur ex parte naturalis perpetuitatis / nam cum homines per se ipsos non possint perpetuari in vita sed quodammodo perpetuentur hac vita per successionem filiorum domus ubi est carentia prolis cito efficitur deserta secundum ordinem naturalem continua enim habitacio domus uno modo est naturalis ut si per procreationem

puerorum domus illa continue habitetur / alio modo est quasi casualis ut sit prioribus
habitatoribus deficientibus vel recedentibus noua familia inhabitet domum illam
naturalis ergo habitatio domestica naturaliter perpetuari non potest nisi per generationem quod non oportet esse
sit ibi excrescentia filiorum / Et si perpetuum est perfectius non perpetuo imperfecta est domus
ubi desunt filii per quos habitatio domestica naturaliter quodammodo perpetuari contingit
Tercio quidem declarari potest ex parte ipsius felicitatis nam filii et amici potentia
et cetera talia licet non sint essentialia felicitati faciunt tamen ad quandam claritatem felicitatis
politice. unde in primo politicorum ait quod aliqui denudati quibusdam coinquinant beatitudinem
nam specie turpis ignobilis et solitarius quasi sine filiis omnino infelix et esse non potest
dici cum talis non esse omnino felix quia non habet felicitatem politicam cum omnis sua claritate
patet igitur quod ad hoc quod domus habeat esse perfectum oportet esse ibi tres communitates unam
viri et uxoris aliam domini et servi tertiam patris et filii / Exposito autem patere potest
quod oportet in domo perfecta esse tria regimina / nam numquam est dare communitatem aliquam bene
ordinatam nisi ad sit ibi dirigens et ad directum ut nisi ad sit ibi principans
et ad obsequens quare cum in communitate maris et femine mas debeat esse principans
et femina obsequens in communitate patris et filii pater debeat esse imperans et filius ob
temperans in communitate quidem domini et servi dominus debet esse principans et servus
ministrans et serviens / In domo perfecta ut videtur prius primo politicorum tria sunt regimina
unum coniugale secundum quod vir preest uxori / aliud paternale secundum quod pater preest filiis
tertium dominativum et despoticum secundum quod dominus preest servis / Viso in domo perfecta
esse tres communitates et tria regimina / de levi patere potest quod oportet esse ibi minimum (?) gradus
personarum / Sed tamen forte aliquis ibi debere esse sex gradus personarum / ita quod prima persona
sit vir / secunda uxor / tertia pater / quarta filius / quinta dominus / sexta servus / Sed vir
et pater et dominus unam tamen personam nominant / nam ille idem qui est vir uxoris
est pater filiorum et dominus servorum / patet ergo quot communitates sunt in domo perfecta
et quot regimina et quot gradus personarum / de levi patere potest quot partes habere
debeat hic secundus liber in quo tractatur de regimine domus / nam cum in domo perfecta
sint tria regimina oportet hunc librum tres habere partes maiores prima tractet de
regimine coniugali / in secunda de paternali / in tertio de dominativo / Hec ergo tria re
gimina bene cognoscere maxime decet reges et principes / quia eis diligenter in
spectis magnum adminiculum habebunt ut bene sciant regere regnum et civi
tatem. Capitulum iii. Quod homo est naturaliter animal coniugale et quod nolentes nubere non vivunt ut homines sed ut sunt bestie vel

Ostendebat in pce cap^o tia ee **sunt dn · Capitulu · A^m**
determinanda in hoc scdo libro in quo agi de regimine dom^s
scdm q in ipa domo tria contingit ee regimina · videlicet
coniugale / paternale / 2 dominatiuu / Int hec aut regimina pmo agedu
est de regimine coniugali / qz 2^m phm pmo pol in coitate domestica
pmu oz congregare marē 2 feiam / Est aut hic ordo racionabilis
na pmo ad gnat / scdo conservat in ee tro pficit et pt sibi sile pducere
coitas g maris et fee q est ppt gnacoez e pma ps dom^s et pcedit
coitate dni 2 sui q e ppt salute 2 conseruacoez / et eciā pcedit coita
te pris 2 filii q no respicit domū pma ul domu q̄ncūqz mo supta
Dz domu habente ee pfcm / pmo g dicedu est de regimine cōiugali
qd respicit cōitate viri 2 vxoris q de regimine dnatiuo q respicit
cōitate dni 2 serui / ul q de regimine paternali q respicit cōitatem
patris 2 filii · In determinando aut de regimine cōiugali hunc tenebimus
ordinē / qz pmo dicem^s quale sit ipm cōiugiu et quales vxores quib
ciues 2 maxie reges 2 pricipes deceat sumere / Deinde qualr viri suas
vxores regere deant et ad quas v̄tutes et ad que opa eas deant
ordinare / Inondendo quide qle sit ipm cōiugiu pmo declarant
oteerit cōiugiu ee ad scdm nām et qz ho nalit e al cōiugale / Eccedu
igit q phus · viii · eth · volēs ondere qualis amicicia sit viri ad vx
orem pbat amiciciā illa ee scdm nām adducēs triplicē rōnem q ho
sit nalit al cōiugale / pma rō sumit ex pte societatis huane / Scdā
ex pte pcreacois plis / tercia ex pte opu / pbabat em pmo cap^o huius
scdi libri hoiem ee al sociale nalit 2 coitatiui / coitas aut in vita
huana ut sup tangebatur ad quadrupl^x gen^s reducit / qz qda est
coitas domus / qda vici / qda ciuitatis / queda regni / omēs aut hec
coitates psupponunt coitate domestica / Cu g dom^s sit pior vico / ciui
tate 2 regno / ho nalit magis e al domesticu q ciuile / et coitas
dom^s magis vr ee nalis ipi hoi q coitas vici ciuitatis et regni
na si cosiderent ea adq ordinat coitas domestica no [illegible] videtu
hic dubiu qn coitas dom^s magis sit nalis hoi q vici ciuitatis 2
regni / ordinat em dom^s ad emittacoez q est maxie necia i dividuo

et que maxime expedit bono ipso / Ordina aut adgnacoes q maxie
expedit conseruatoi spei 2 bono tci / Sicut aut ciuitas 2 regim
no sit immete ordinant admitrocez ppt bonu psone ipe 2 ad
gnatoez ppt cosuatoez spei sit ecitas domus / Una si pdce ci
tates ordinatur admitrocez 2 adgnatoez hac e put exbonite
cap cosurgit bonitas ipi9 domus / Ipa eni dom9 e inde melior
si est inbono viro ul inbona ciuitate aut inbono regno / Sigi
homo magis nalit est al domesticu q politicu cu pma citas
ipi9 domus sit ouicto viri 2 vxoris sc expte ipi9 cicacionis
tsuaue q ho sit magis al ouigale q politicu / et q magis sit al
quicatiu ouicte ouigali q ecitate viri ciuitas et regni / q
domus aut9 regime pmu regime e ouigale et psr viro ciuita
te 2 regno / Hanc aut racoe tangit phus viij ethi dicens ho en
na magis e ouigale al q politicu qto dom9 e psr 2 magis nria
ciuitate / Scdo ho e nalit al ouigale et expte paracois plis / na
illud vr maxie nale adq ho ht nale impetu qre cu ho 2 oia alia
nalit inclinetur ut velint pducere sibi sile q inhoibus hoc debite
fit p coniugiu ho nalit e al ouigale / Hanc aut racoe tangit phus
pmo pol et viij ethi ubi pbat coniugiu competere hoi scdm nam q
nale e hoi et oibus alibus hre nale impetu adpducendu sibi sile
¶ Tercia po sunt expte opa q ut dr viij ethi confestim em diui
sa sut opa viri 2 vxoris / opa eni viri sunt ee inagendo q sunt
fienda ext domu / opa em vxoris inconsuando supellectilia ul
in opando aliq intra domu ponetes g ipa adtoc ut cu vxor
ipa opa sua ordinat inbonu viri ul inbonu toci9 domus / et vir
sua ipa opa ordinat inbonu domus et bonu vxoris sufficiut sibi
invita ut dr viij ethi / na sit ipa ordinare adbonu toc facit ad
quanda sufficiencia vite / qre si nale e hoi hre impetu adsuffiam
vite nale e ei q velit ee al ouigale / Et si coiugiu e q nale
sequit q fornicacoes que cotrariat ouigio sit vbi- acimbus vi
tanda tamq aliq contra ius rei nali. q videlz fornicacionem 2
vir om veneorum usum illiatu tanto magis decz fuge reges

et pncipes qnto decz eos
meliores ee 2 vtuosiores

et principes potissime decet eos meliores esse et virtuosiores ¶ Hanc visis quadam
dubitatio unde oriri ex dictis / Nam si coniugium est homini naturale reprehensibilis est qui
cumque non dat operam ut coniugio copuletur. Sed hec dubitatio si considerentur
iam dicta de levi refellitur / Nam si naturale est homini esse animal coniugale quicumque renuit coniuge
ducere non vivit ut homo / Sed non vivere ut homo potest esse dupliciter vel quia eligit
vitam supra hominem et vult vacare ut vacant contemplativi vitati et operibus
divinis vel non vivit ut homo quia eligit vitam infra hominem et vivit ut
bestia. Quare sicut dicebamus de societate politica videtur quod eligens solitudinem
et nolens civiliter vivere vel est bestia vel est deus / Sic et de coniugio dicere
possumus. Nam nolens coniugaliter vivere hoc est quia vult liberius fornicari
quare eligit sibi vitam infra hominem et est quasi bestia / Vel hoc est quia vult se dare
speculativi vitati et divinis operibus quare eligit sibi vitam supra hominem
et est quasi deus / Non iubentes ergo si dent se potius bonis quia sunt bona
coniugii licet non vivant ut homines non tamen propter hoc male agunt quia sunt quasi
dii et sunt hominibus meliores. Capitulum vii. / Quod omnes cives et maxime
reges et principes debent suis coniugibus indivisibiliter
adherere. Capitulum 8.

Probant autem philosophi quod decet coniugia indivisibilia esse. Ad quod
ostendendum adducere possumus duas vias quas philosophi tetigerunt.
Prima via sumitur ex parte fidei vel ex parte amicitie naturalis que
debet esse inter virum et uxorem. Secunda vero sumitur ex parte prolis / Prima via
sic patet / Nam cum numquam aliquis fideliter amicetur alicui si ab amicitia eius
discedat. Si inter virum et uxorem debitam fidem vel fidelem amicitiam
salvare volumus ne sit ibi violatio fidei oportet virum indivisibiliter adherere
uxori et econverso / Cum enim inter virum et uxorem sit amicitia naturalis ut probatur
viii. ethicorum cum non sit naturalis amicitia inter aliquos nisi observat sibi de
bitam fidem ad hoc quod coniugium sit secundum naturam et ad hoc quod sit inter virum
et uxorem sit amicitia naturalis oportet quod sibi invicem servent fidem ita quod
ab invicem non discedant / Hanc autem rationem videtur tangere valerius maximus
in libro secundo de factis memorabilibus capitulo de institutis antiquis. Ubi ait
quod repudium inter virum et uxorem a tempore quo urbs romana fuit con
dita usque ad centesimum et quinquagesimum annum nullum intercessit ¶
Primus autem qui dimisit uxorem sterilitatis causa fuit spurius carbilius

qui quidem quod ratione tollerabili motus videtur reprehensione tamen non caruit
quia cum arbitrium cupiditate liberorum coniugali fidei non debet preponi
fides ergo secundum valerium maximum quam observare debet vir vxori et econverso vbi esse
vna cum propter quam coniugium manere debet indivisibiliter et irrepudiatum / decet
ergo omnes cives coniungi vxoribus suis indivisibiliter absque repudiatione
tanto tamen magis hoc decet reges et principes quanto magis in eis relucere debet
felicitas et cetere bonitates ¶ Secunda via ad investigandum hoc idem
sumitur ex parte prolis / nam licet coniugium etiam si sit sterile indissolubiliter manere
debet quia cupiditas filiorum preponi non debet fidei coniugali attamen si assit
ibi bonum prolis / quia proles est quoddam commune bonum in quo coniungitur vir et vxor
ratione illius prolis decet vxorem viro et econverso indivisibiliter adherere / Videmus
enim quod semper commune bonum eo quod commune bonum est coniunges participantes bono
illo / sicut ergo civitas coniungit et continet omnes ipsos cives ne a civitate recedant
eo quod sit quoddam commune bonum ipsorum sic filii coniungunt et continent ipsos parentes
ne ab invicem recedant eo quod sit quoddam commune bonum ipsorum. semper enim de ratione
communis est quod contineat vniat et coniungat sic de ratione proprii est quod dividat
et distinguat / Hanc autem rationem tangit philosophus in viii ethicorum dicens quod
quia continet et coniungit filii eo quod sunt commune bonum vtrorumque coniungunt
vni esse cum quia sit eorum coniunctio / Unde subdit quod steriles citius dissoluuntur
Dicit autem steriles citius dissolui / non quia licita sit dissolutio coniugii
etiam si non assit ibi fecunditas filiorum ut superiori ratione plenius ostende-
batur / attamen si in coniugio assit ibi bonum prolis non solum ex fide que in coniu-
gio est conservanda inclinantur coniuges ut sibi invicem inseparabiliter
adhereant sed etiam ut sic indivisibiliter permaneant inclinat ex ipsa
prole que est eorum commune bonum / Immo quia eo ipso quod aliqui sunt amici vnius
sunt quedam inclinationes quod sint amici inter se parentes quia naturaliter diligunt suam
prolem ex dilectione naturali quam habent ad ipsam augmentatur eorum amicitia naturalis
Sed cum omnis amor vim quandam vnitivam dicat augmentato amore
propter prolem genitam augmentatur eorum propositum ut velint inseparabiliter
permanere ¶ Patet ergo quod decet omnes cives non solum propter bonum fidei coniuga-
lis sed etiam propter ipsam prolem ad quam ordinatur coniugium inseparabiliter con-
vivere suis vxoribus tanto tamen hoc magis decet reges et principes quanto
de prole suscepta potioribus aliis debet diligentiorem habere curam / Tercia

cum regie plus plus possit inferre nocumenti ipsi regno quam incuria
cuiuslibet alterius / Quare si amor et diligencia circa prolem facit ad maiorem
vnionem coniugum / quanto maior cura et diligencia habenda est circa prolem re-
giam quam circa aliam tanto magis decet reges et principes quod dum sue vxores vix-
erint inseparabiliter adherere Capitulum .ix. Quod omnes ciues et maxime
reges et principes vna sola vxore debent esse contenti. Capitulum 9.

Apud aliquas sectas non reputatur contradictorium (?) in omnibus quod
viri eiusdem simul plures existant vxores / sed quia recta racio
dictat quoslibet ciues et maxime reges et principes vnica coniuge
debere esse contentos / triplici via venari possumus / prima sumitur ex parte ipsius
viri / secunda ex parte ipsius vxoris / Tercia ex parte prolis ¶ Prima via sic patet
nam sicut pluralitas ciborum prouocat ad nimiam replecionem sic pluralitas
mulierum prouocat ad nimiam concupiscenciam venereorum / que cum huiusmodi concupiscencie
si fortes sint obnubilent mentem et racionem peruertant / si indecens est omnibus
ciuibus nimis vacare venereis et retrahere se ab actibus prudencie
et ab operibus ciuilibus / indecens est eos plures habere coniuges tanto tamen hoc
indecens magis est regibus et principibus quanto plus in eis vigere debet
prudencia et intellectus et quanto plus vacare debent et magis esse sol-
liciti circa opera ciuilia et circa salutem regni quam aliqui corporaliter aliorum / ne ergo per
nimia opera venereorum nimis retrahantur ab huiusmodi cura indecens
est eos plures habere vxores ¶ Secunda via sumitur ex parte ipsius vxoris / nam
sicut ex parte viri indecens est vxorum pluralitas ne propter nimia opera
venereorum vir a cura debita retrahatur / sic hoc indecens est ex parte vxoris
ne vxor a suo coniuge non debite diligatur / nam inter vxorem et virum
debet esse amor magnus quia inter eos ut probatur .viii. ethicorum est amicicia
excellens et naturalis / ¶ Sed cum excellens amor non possit esse ad plures
vt vult philosophus .ix. ethicorum indecens est quoscumque ciues plures habere vx-
ores quia eas non tanta amicicia diligent quanta inter coniuges esse
debet / maxime tamen hoc indecens est regibus et principibus quia ne indebite
vtantur venereis inter eos et suos coniuges maxime reseruari debet amor
debitus coniugalis ¶ Tercia via ad inuestigandum hoc debet sumitur
ex nutricione filiorum / nam cum coniugium sit quid naturale ⸫ debito modo fieri debeat ⸫ quod
maxime inuestigari potest per ea que in aliis animalibus conspicimus

Videmus autem ut tradunt alii doctores quod in aliquibus animalibus sola
femella sufficit ad nutritionem filiorum ut patet in canibus et gallinis et in
pluribus aliis animalibus / quae tamen coniunctio maris et feminae in omnibus animalibus
ordinetur ad bonum prolis in illis animalibus in quibus sola femina sufficit
ad nutritionem filiorum non refert utrum quod unus masculus pluribus coniugatur
femellis / nec etiam refert utrum durante partu mas coniungatur feminae / Sed in illis
in quibus sola femina non sufficit ad praestandum filiis debitum nutrimentum unus
masculus non adhaeret nisi uni feminae / et quamdiu durat tempus partus propter
nutritionem filiorum ut patet in columbis et in pluribus generibus avium quae alternatim
ova fovent et onerum filiorum partem portat femella et partem mas.
Cum ergo ad supportandum onera coniugii in hominibus non sufficiat sola femina
naturale est enim hominibus ut unus vir uni mulieri nubat / ea autem naturalia
iudicare debemus quae sunt ut in pluribus / ut naturale est homini quod sit dexter
licet contingat aliquos esse sinistros / sic quia ut in pluribus sola femina
non potest portare onera matrimonii / nec sufficit ad praestandum filiis omnia
necessaria et debitum nutrimentum / licet ergo forte aliquae mulieres quia
facultatibus habundant sufficiant ad praestandum filiis debitum nutrimen-
tum. tamen quia naturale non est iudicandum illud quod est in paucioribus sed quod est
ut in pluribus / relinquitur esse ut in hominibus iudicetur quod naturale est ut tam vir
quam femina supportat onera filiorum quamdiu filii indigent parentibus
naturale sit ut unus mas uni feminae adhaereat / Secundo in hominibus esse quod naturale
est ut quamdiu filii parentibus indigent tamdiu unus mas uni feminae
per coniugium copuletur. Sed cum filii quamdiu vivunt indigeant ope parentum
decens est ut semper per coniugium quamdiu unus mas uni soli feminae copu-
letur / non enim sic est de hominibus sicut de animalibus aliis quia eis non suffi-
ciunt parare victum / ut supra in capitulo primo huius secundi libri plenius
dicebatur. ¶ Postquam ergo pulli avium apposuerunt debitas pennas et
pervenerunt ad debitum incrementum per se ipsos possunt sibi debitum quaerere
victum et non ulterius indigent ope parentum / quare si in talibus sufficit quod
durante tempore partus mas coniungatur feminae et unus uni adhaereat / sed cum
homines toto tempore vitae suae egeant opibus et facultatibus parentum quia eis
congruus cibus non sufficient parare annona sit se debet hic mas
et femina per coniugium in hominibus sicut in quibus alternatim supportatibus

oria filiorum se habent mas et femina tempore partus/ sed cum decens sit quod toto tempore partus
in huiusmodi animalibus mas simul commanet femine et unus uni adhereat/ quare si volen-
tes adherere etiam ordini naturali coniugio. decens est eos adherere secundum modum
et ordinem naturalem decet omnes cives et tanto magis hoc decet reges et princi-
pes quanto decet eos meliores aliis esse et magis sequi ordinem naturalem. Patet er-
go quod non solum ex parte viri et uxoris sed etiam ex parte prolis vir unus non nisi uni
femine debet per coniugium copulari. Capitulum xmum Quod coniuges omnium civium et
maxime regum et principum uno viro debent esse contente.

Quamvis apud aliquas sectas ut apud Capitulum 10um.
sarracenos et apud forte aliquas alias nationes barbaras
non reputetur inconveniens unum virum etiam simul plures habere uxores/ apud
nullas tamen gentes secundum quascumque leges viventes unquam legimus hoc fui-
sse indultum ut simul una mulier pluribus viris per coniugium copuletur/ magis
enim repugnat apparentibus et hiis ad que coniugium ordinatur una feminam simul
nubere pluribus viris quam unum virum pluribus feminis/ ymo et in lege divina
ut in veteri testamento ex aliqua divina dispensatione vel propter aliquam figuram
et significationem legimus unius viri plures fuisse uxores/ tamen quod hoc contingeret
in paucis vel quod reperiretur in aliquo casu ex aliqua ratione alia ea permissum
communem legem turbare non debet. Secundum enim rectam rationem omnibus detestabile
est unum virum plures habere uxores simul. detestabilius tamen esset si una femina per
coniugium simul pluribus viris copularetur/ coniugium enim ad quatuor comparari
potest ex quibus possunt sumi quatuor rationes per quas investigare possumus
omnino detestabile esse unam feminam nuptam esse pluribus viris. In coniugio enim
primo reservatur ordo naturalis/ naturale est feminam subiectam esse viro eo quod
vir prudentia et intellectu prestantior sit ipsa/ Secundo ex coniugio con-
surgit pax et amicitia. Multas enim guerras et multas discor-
dias sedari videmus eo quod inter partes contrahuntur coniugia/ Tertio ex con-
iugio oritur ipsa proles. ordinatur enim coniugium non solum ad conservationem
ordinis naturalis et ad debitam pacem. sed etiam ordinatur ad procreationem
filiorum/ Quarto sic ordinatur coniugium ad filiorum procreationem sic ordinatur
ad eorum debitam nutritionem. Inconveniens est igitur unam feminam coniugem esse plurium
virorum. quia propter omnia quatuor predicta impeditur/ tolleretur enim ex hoc natura-
lis ordo non resultabit inde pax et concordia. sed magis dissensio et inimicitia.

no erit ibi debita pcreato filior nec tribuet filiis debitu nutrimentu / Qz
aut ex hoc tollatur naturalis ordo vide nis e diffile. na sm ordine naturalem ut
patz p phm in pol. semp vir dz ee preeminens mulieri. vo dz ee subiecta. C
Rursus 2m ordine naturalem in eisde opibus nullus eq pse duobz vl plibo
pt ee subiectus / Si aut alq psona duobz subicit hoc no e eq pse s hoc
est qz vn9 ad aliu ordinat ut si quis subicit ppoito 2 regi qz ppoitu
est qz vn9 ad aliu ordinari et ee subiecto / Repugt g ordini nali cu de duobz
illu adirge ordinari et ee subiecto / Repugt g ordini nali eude duobz
illu adirge ordinari et ee subiecta viro exquo tota sui corporis po
ee subiectu. qre si mulier dz ee subiecta viro exquo tota sui corporis po
testate vni viro attribuit cont ordine naturalem e ut viro alti sit subiecta
na et si ide pt dnari plibz ut ples sut eundz tn obedire plibz pncipa
tibus ut ples sut sm ordine naturalem ee no pt qre et si detestale est ples
feias ee coniuges vni9 vna tn mulie simul viris plibus detestabili9 ee
debz / Decz g coniuges om cauu vni viro ee contentas / Multo tn hoc decz
coniuges regu 2 pncipu qz in eor coniugio magis qz in aliis decz naturalem or
dine reseruare / C Scdo hoc idem investigari pt ex ipa pace 2 concordia
adqua coniugiu ordinat / na cu quilz moleste ferat si in vsu sue regi
detesta. impeditu. absqz dissensione 2 discordia ee no posset si vna feia
p coniugiu plibz copularet viris du em vn9 illor in vsu rei delcta lis
altu impediret int eos guerra 2 inimicicia oriret / ymo qz illorum
viror cont parentes 2 consanguineos vxores ad inimicicia mouet eo qz
sua coniuge alti viro p coniugiu subiecerit / C Ex coniugio igr qd ordinat
ad pace 2 amicicia lis 2 discordia oriretur qr decz coniuges om
cauu vno viro ee contentas tanto em hoc decz magis coniuges
regu 2 pncipu quto lis 2 discordia pncipantiu e piculosior et
magis caueda qz om alior / C Tercio hoc ide patz ex gnacoe plis
adqz coniugiu ordinat. Impedit em ipa fecunditas filior si vna
feia plibz coniugat viris. vn 2 meretrices conspicim9 ee magis steriles qz
alias mulieres. g exopte pcreatois filior oio indecens e vna feiam
ples hre viros / na 2 si vnus mas pt ples feias fecundare. vna
tn feia n. sit fecundari pt a plibz viris. ymo impedit fecunditas
eius ex pluralitate viror. Qr si coniugiu pncipalit ordinat ad bo
plis decz coniuges om cauu ne impediat cap fecunditas vno viro
ee contentas / tato tn hoc magis decz coniuges regu 2 pncipum
quto in tali coniugio piculosior e sterilitas filior. C Diliget g

advtē debet omēs mulieres q̄ suis viris ꝯiungūt copulatū· quāta
diligēcia debeat suā pudiciciā conservare ⁊ quāto conatu fidem suis
viris observent· q̄ si eē nō pt̄ detesta^le^ ē etiā ꝯiungiū femīe viro
suo alij copulari detesta^le^ ē alicui viro fornicatie ꝯmittere· ¶ Qūto
hoc investigare possumus ex filiorū debito nutrimēto· nā ex hoc p̄res
sollicitātur et p̄nos q̄ sinit· credūt eos eē filios eorū· q̄d q̄ impe
dit ctitu^ncē^ filiorū impedit ne p̄res diligēt· eis p̄uideant in hedi^te^·
et indebito nutrimēto· Sꝫ si vna fēīa plibus nubat viris· p̄res d' suis
filijs c̄ti eē nō potūt· q̄re nō adhibebūt illā diligēciā q̄ debent
vt suis filijs debite in nutrimēto et in hereditate p̄uideat· Detesta^le^
ē igi^r^· virū vnū plēs hr̄e vxores· Sꝫ detestabilius ē vnā vxorem
plēs hr̄e ~~vxores~~ viros q̄ p̄ hoc mag' impeditū c̄titudo filiorū
q̄· si decꝫ omēs cives c̄tos eē de suis filijs ut eis diligēt· p̄uideat
in hedi^te^· ⁊ in nutrimēto decꝫ omēs ꝯiuges om̄ cuiū viro vno eē con
tentas· tāto tn̄ mag' hoc decꝫ ꝯiuges regū ⁊ p̄ncipū q̄to iniuria
q̄ eorū filios p̄iculosior ē q̄ iniuria aliorū· Cap^m^ xj^m^· Qꝫ decꝫ
omēs cives et maxime reges ⁊ p̄ncipes nō ducē ꝯiuges sibi nimia
consang^i^tate coniunctas· Cap^m^ xij^m^

Credēt forte aliquis dū tn̄ vna fēīa ꝯiungitur viro copuletur
viro licitū eē illud ꝯiugiū cuiuscūq̄ gn̄is ul' cuiuscūq̄ ꝯsang^tis^
eē hēant vir ⁊ vxor· Sꝫ q̄ hoc sit cont' rōis dictamē et q̄
cū p̄entibꝫ ⁊ ꝯsangneis nimia ꝯsang^te^ ꝯiunctis nō sit ineundū ꝯiugiū
triplici via venari possum'· Prima sumit' ex debita r'uencia q̄ ē p̄entibꝫ
et consangneis exhibenda· Scd'a sumit' ex bono q̄ ex ꝯiugio ꝯsurgit·
Tercia ex malo q̄ inde vitatur· ¶ Prima via sic patꝫ· nā cū ex nāli
ordine deam' p̄entibꝫ debitā subiectōem et ꝯsangneis debitā re
uenciā· cū huiꝰ debita r'uencia nō refuet' int' vxorē ⁊ virū· p'ea
que int' eos mutuo sūt agenda dictat nālis rō q̄ nimis p̄pinqua
ex suo gn̄e nō ē ꝯiungiū sociāda· vñ vr̄ hoc adeo nāli rōi ꝯsen
taneū· q̄ vix sūt aliq̄ gentes nō excepitūtes p'sonas aliq̄s a ꝯiu
gio ꝯtrahendo· vñ ⁊ p̄hūs in pol· sola nāli rōne ductus excepit q̄ʒ
p'sonas aliq̄s a ꝯiugio dicens nulli· Nūq̄ eñ fuit licitū alicui ⁊ apud
nullas gentes p̄missū invenim' ut q̄s cū matre ꝯhēt· nā vxor decꝫ
eē subiecta viro in hon' aut ect sit mirem filio eē subiectam

non licet ergo filiis contrahere cum parentibus propter mutuam reverentiam quam sibi invi-
cem debent / sic etiam non licet eis contrahere cum consanguineis aliis si sint eis
nimia consanguinitate coniuncti nisi ex dispensatione et in casu / nam propter aliquod
magnum bonum quod inde possit consurgere conceditur alicui aliquid in aliquo
casu quod communiter aliis denegatur. ratione ergo debite reverentie consanguineis
quam impendere debemus inter coniuges congrue reservari non potest nisi ex dispensatione
et in casu inter personas nimia consanguinitate coniunctas non sunt connubia con-
trahenda / decet ergo omnes cives non contrahere coniugia cum quibuscunque personis
tanto tamen hoc magis decet reges et principes quanto magis eos decet observare
ordinem naturalem. ¶ Secunda via ad investigandum hoc idem sumitur ex bono
quod ex matrimonio consurgit. dicebatur enim in precedenti capitulo quod ex contractione
coniugii inter eos contrahentes oritur pax et concordia. Sed cum inter consan-
guineos ex ipsa propinquitate carnis sufficiens amicitia esse videatur
dictat naturalis ratio coniugia contrahenda inter illos qui non sunt nimia
consanguinitate coniuncti ut quos carnis coniunctio per dilectionem et amici-
tiam non coniungit coniungat contractio copule coniugalis. Decet ergo omnes
cives non contrahere cum personis nimia consanguinitate coniunctis magis tamen
hoc decet reges et principes quia quanto sunt in maiori statu et
in altiori gradu tanto magis egent affinitate et amicitia aliorum
nam secundum philosophum in ethicis quanto arbor est altior tanto magis indiget
sustentamentis ne quatiatur a ventis. Reges ergo et principes quanto in altiori
gradu existunt tanto indigent habere maiores et plures tam affines quam
consanguineos et amicos. ¶ Tertia via ad investigandum hoc idem sumitur
ex malo quod per coniugium vitatur non enim solum producitur bonum sed etiam
vitatur intemperantie malum / qui enim castitatem servare non possunt
ne sint intemperati quibuslibet feminis se miscendo expedit eis inire con-
nubia ut una uxore contenti ab intemperantia retrahantur. Cum enim
concupiscentie carnis si nimie sint rationem pervertant ut superius pluries diximus
quibuslibet volentibus vigere ratione et intellectu non nimiam operam dare venereis.
Cum ergo ad personas nimia consanguinitate coniunctas habeatur naturalis amor
si super amorem illum superadderetur amicitia coniugalis inter coniuges sic
se habentes tanta multiplicaretur dilectio ut oporteret eos nimium vacare ve-
nereis. Decet ergo omnes cives non inire coniugia cum personis nimia consanguinitate

coniunctis ne dando nimis operam veneris periciat corpore et retrahat
actiuis debitis et ciuilibus operibus / tanto ergo magis hoc decet reges
et principes quanto ipsi plus vigere debent prudencia et intellectu et quanto
maius periculum propter regnum consurgere si reges et principes circa salutem
regni et circa ciuilia opera non diligenter intendat / In nimis ergo propinquo
gradu consanguinitatis non est matrimonium contrahendum. Tercius tamen et quartus gradus
quia a propinquitate deviare incipiunt si dispensacio assit propter bonum
aliquod prosequendum vel magnum malum vitandum contrahi potest copula
coniugalis. Capitulum 12m. Quod reges et principes et viri omnes
ciues decerat uxores accipere ornatas exterioribus bonis. Capitulum xiij.

Bonorum autem quedam sunt bona anime ut virtutes et boni mo-
res / quedam vero sunt bona corporis ut pulchritudo magni-
tudo agilitas et cetera talia ¶ Quedam autem dicuntur exteriora
bona que quantum ad presens spectat in triplici genere sunt esse / nam nobi-
litas generis pluralitas amicorum multitudo diviciarum inter
bona exteriora computatur ut patet per philosophum primo rethorice. Cum ergo reges
et principes volunt aliquam per coniugium copulari attendere debent
ut persona illa quam sibi in coniugem optant sit aliis hiis bonis or-
nata non tamen eque principaliter intendere debent ad ista bona predicta. Sed
ad nobilitatem generis et ad multitudinem amicorum inter exteriora bona debet
intendere quasi primo et per se / Sed pluralitas diviciarum est intendenda quasi
ex consequenti decet enim eos talem uxorem acceptare que sit nobilis genere
et per quam acquirat multos amicos nobiles et potentes sed quod per
uxorem illam acquirat diviciarum copiam intendendum est quasi ex consequenti
Magis enim attendendum est in coniuge ut in prosequendo patebit bo-
nitas generis et pluralitas amicorum quam multitudo diviciarum
omnia tamen hec ista aliquomodo sunt attendenda ordinatur enim coniugium
ut per ipsum deveniamus ad debitam societatem ad pacificum esse et ad suffi-
cienciam vite / prout ergo coniugium ordinatur ad debitam societatem
apud reges et principes in suis coniugibus querenda est nobilitas
generis / sed prout ordinatur ad esse pacificum querenda est multitudo
amicorum / prout vero ordinatur ad sufficienciam vite querenda est
pluralitas diviciarum / probatur enim supra coniugium esse secundum naturam. eo

q homo e aĩl sociale / Prima aut nalis societas ut patebit p phm
in pol est maris 2 feie viri 2 uxoris hec aut no eet n9 giugiu
ordinaret in quida societate debita 2 nalem / Cu g° debite 2
congrue nobilis nobili societ reges 2 pncipes quos constat ee nobi
les gnẽ put giugiu ordinatur in societate digna 2 congruam
debent sibi uxores querẽ que sint ex nobili gnẽ / Scdo ppt
ee pacificu qrenda e amicoꝝ multitudo / na pax int hoies
se hẽt quasi sanitas v humoꝝ sit em videmus in vno 2 eodem
corpe q ppt inequalitate humoꝝ consurgit infirmitas 2 pugna
sic 2 int hoies ppt iniurias 2 inequalitates qs int se exercet
consurgunt dissensões 2 bella qr sic adee sani req'r ut qs heat
nam forte ut possit nociua expelle sic adee pacificu requirit
habundãcia ciuilis po et pluralit amicoꝝ / na hm phm in iiij
ethi hoies libent' viuificat cu possut qui g caret ciuili potn
et no e munit9 amicis deleui iniuria patit et no sunt viue
in esse pacifico / Coniugiu ergo put ordinat adee pacificu q-
renda est ex eo amicoꝝ pluralitas hat aut patz ex hitis tanto
magis indiget reges 2 pncipes qnto coꝝ stat9 q altior magis
indiget sustetamet et plibus ppt contra infortunijs / Patz
g° quo giuge regu et pncipu qrenda e nobilitas gnis 2 quo
ex tali giugio qrenda e pluralitas amicoꝝ / Restat onde quo
ex eo deat qri diuiciaꝝ multitudo / qrut em ex giuge dotes
et diuitie ad support'ad oña giugii et ppt sufficiencia vite / Rex
q reges 2 pncipes sp intelligunt diuicijs 2 possionibus habundare
q deficiunt ad sufficiencia vite deret eos in suis giugibus
pncipalit qre q sint nobiles gnẽ et q peas habundet ciuili
po et q acquirat multitudines amicoꝝ qr q ex tali giugio ac
quiratur multitudo numismat / Viso quo reges 2 pncipes
in suis giugibus debet qre exteriora bona deleui patz quales
giuges singuli ciues accipe debeat / na si reges 2 pncipes
dent accipe giuges nobiles ut int eos sit pax 2 digna societas
in oi giugio nimia impitas vi ee vitanda / na impitas in
excessu sive sit hm nobilitatem sive hm etate ut ptm e ca litigij
vl etia e ca q sibi giuges fide no huct ut si nimis nobilis
nubat ignobili no erit int eos digna societas si vnus alti

vlt̃ quā leges giugij requirāt denari conabr/ sit etiā si nimis senes
iuuencule nubat q̃ iuuenes societate senū nō gaudet tāta im
paritas etatis erit pdā incitamentū ut sibi giuges fidē non
seruat/ querenda sūt ergo in giuge tā pdcā bona exteriora videlʒ
honorabilitas gn̄is/ mltitudo amicorum et pluralitas diuiciarum ſʒ hor sm
modū et pporcionabilites iubent/ itaq̃ int giuges aliqualis pporcio
reseruetur· *Capitulum· xiiij· Q̃ decʒ omēs ciues et maxīe reges*
et principes querere in suis giugibus nō solū bona exteriora ſʒ
Ostendebatur *etiā interiora tā corporis q̃ aīe/ Capitulum· 15*
supra quale debʒ eē giugiū· q̃ ē q̃d naturale et ē q̃d indiuisibile
et vnius ad vnā/ ostendimus etiā int quas psonas dʒ eē giu
giū/ q̃ nō int nimia ppinquitate giunctos/ Vltimo aut declarauimus
qualia bona exteriora sūt querenda in giuge/ reliquū ē ut dicamus
quō giuges ipsorū virorū bonis tā corporis q̃ aīe debent eē ornate
¶ Sciendū q̃ philosophus primo rethoricorum enumerando bona feminarū ait q̃ bona
corporis feminarū sūt pulchritudo et magnitudo/ bona vero aīe sūt
temperancia et amor operositatis sine seruilitate· quantum vero ad bona corporis
querenda ē in vxore pulcritudo et magnitudo/ ſʒ quantum ad bona aīe videtur eē
querendū in femina q̃ sit temperata et q̃ nō amet eē ociosa· ſʒ diligat
facere opera ~~nō~~ seruilia/ q̄ aut sūt opera nō seruilia q̄ querenda sunt
in giugibus infra in prosequendo patebit/ Q̃ aut hec bona corporis
magnitudo vidʒ et pulchritudo querenda sint in vxore sic patet ordi
natur enim giugiū ut in precedenti capitulo dicebatur ordine ad societatem de
bitam ad eē pacificū/ et ad sufficienciam vite ordinatur et nichilominus ad
debitā productionem et ad fornicacionē vitandā primo principaliter videtur
ordinari giugiū ad hec duo bona que adducta pdcā/ nā bonū fidei
ut q̃ giuges sibi fidem seruent quantum ad fornicacionē vitat et bonum
prolis maxīe dirigitur primo ad giugiū q̃ ea q̄ in precedenti capitulo diximus
Omnia ergo illa q̄ vim faciunt ad fornicacionē vitandā ad fidē giugiū co
seruandā et ad prolē debite producendā in giuge queri debent· Videmus aut
q̃ magnitudo corporis facit ad bonum prolis/ nā filij in quantitate corporis
ut plurimū matrizant/ q̃ tota corpulencia suam quamuis tenent a matre
sic ergo in alijs animalibus ut plurimū ex magno genere magna producunt
sic etiā in hominibus si parentes magni existant filij ut plurimū magni

nascuntur. Decet ergo omnes cives propter bonum prolis ut filii corporis polleat mag-
nitudine curare quod in suis uxoribus magnitudinem corporis, tanto tamen hoc
magis decet reges et principes quanto ipsi circa proprios filios eo quod ex eis dependeat
bonum totius et salus regni plus solliciti esse debent quam alii. ¶ Secundo inter bona
corporis quaerenda est in uxore formositas et pulchritudo, nam et hoc
facit ad bonum prolis, nam sicut ut plurimum ex magnis nascuntur magni, sic
ex pulchris nascuntur pulchri. Quare si decet omnes cives et maxime reges
et principes sollicitari ut polleant filiis magnis et pulchris, decet eos
in suis uxoribus quaerere magnitudinem et pulchritudinem corporalem. Videtur etiam
pulchritudo coniugis non solum facere ad bonitatem prolis sed etiam ad forni-
cationem vitandam, ad quam vitandam est ipsum coniugium ordinatum. ¶ Viso
quomodo quantum ad bona corporis quaerenda sunt in coniuge magnitudo et pul-
chritudo, ¶ Restat videre quomodo quantum ad bona animae quaerenda sunt in ea
temperantia et amor operositatis. Illud enim bonum maxime videtur esse
quaerendum in femina ad cuius oppositum maxime incitatur. Dicebatur autem supra
quod agere secundum rationem et insequi passiones ex opposito se habent, ita
quod quanto quis magis insequitur passiones minus agit secundum rationem et econverso.
Illi ergo in quibus minus viget ratio secundum quod huiusmodi sunt magis inclinantur
ut sint passionum executores. Pueri ergo et mulieres quibus est deficere magis
videntur esse insecutores passionum quam viri quia vir perfectior est ratione. Sed
cum temperantia ut supra in primo libro diffusius diximus circa passiones
moderetur, ad quas mulieres maxime incitantur, licet singulis virtutibus
secundum modum eis congruum sciant pollere, decet tamen cum tradenda est aliqua
nuptui potissime inquirendum est ut polleat temperantia, eo quod ad
intemperantiam feminae maxime incitantur. Decet ergo omnes cives habere in
suis coniugibus quaerere, tanto tamen hoc decet reges et principes quanto inte-
perantia coniugum ipsorum plus nocumenti inferre potest quam intemperantia
coniugum aliorum. Decet ergo coniuges temperatas esse. Decet eas etiam amare
operositatem quia cum aliqua persona otiosa existit levius inclinatur ad ea
quae ratio vetat, nam mens humana ut vult philosophus vii politicorum nescit esse
otiosa. Statim ergo cum quis non dat se bonis et licitis exercitiis eius mens va-
gatur circa alia et occupatur cogitationibus turpibus. Patet ergo expe-
dias quales decet esse coniuges et qualiter omnes cives et maxime reges et principes
se habere debeant in ducendis uxoribus, nam prius quam eas ducant diligenter

debent inquirere / primo qualiter sint ornate exterioribus bonis ut quod
sint nobiles genere et quod propter tale coniugium consequi possint ciuilem potentiam
et multitudinem amicorum / secundo investigare debet quod polleat corporalibus
bonis ut quod sint magne stature et quod habeant formositatem et pulchri-
tudinem corporalem / tertio quia non sufficit affluere exterioribus bonis et pollere
corporalibus bonis nisi ibi assint bona mentis ideo debent inquirere
quod uxores ducende sint ~~sint~~ temperate et quod sint oposite circa
exercitia licita et honesta. Capitulum xviii. Quod omnes cives et maxime
reges et principes non debent suas uxores regere eo regimine quo rege-
Quia non sufficit scire quale sit di sunt filii. Capitulum xix.
coniugium et qualiter quis se habere debeat in uxore ducenda nisi
circa eam iam ductam sciat debite se habere / ideo premissis capitulis
rationabiliter hic annectitur ut sciamus quod regimine nuptiali quo
regende sunt coniuges ab aliis regiminibus est distinctum. Possumus
autem dupliciter via investigare quod alio regimine sunt coniuges regende
et alio filii / prima via sumitur ex parte modi regendi / secunda vero sumitur
ex parte operum fiendorum. Prima via sic patet. Nam secundum philosophos modus
regiminis universi reservatur in uno homine unde et ab eis homo appellatus
est minor mundus / nam sicut totum universum dirigitur uno principe et uno deo
qui est intellectus separatus et purus sic omnia que sunt in homine si debite
regi debent regenda sunt intellectu et ratione / immo adeo modus universi
reservatur in quolibet homine quod plato et totum ordinem celorum saluavit in
qualibet anima rationali. Si ergo regimen totius universi assimilatur regimini quod debet
esse in uno homine cum civitas sit pars universi regimen totius civitatis multo
magis reservabitur in una domo / nam si deus est plus quam unus homo singularis
et civitas est minus quam universum si totum universum per quandam similitudinem reservatur
in uno homine multo magis regimina que sunt in civitate per quandam similitu-
dinem reservantur in domo. Unde philosophus primo politicorum regimina unius domus
assimilat regiminibus civitatis / civitas autem quantum ad presens spectat duplici
regimine regi potest politico scilicet et regali / dicitur autem aliquis preesse regali
dominio cum preest secundum arbitrium et secundum leges quas ipse instituit / sed tunc preest
regimine politico quando non preest secundum arbitrium nec secundum leges quas ipse insti-
tuit sed secundum eas quas cives instituerunt / Cum enim principatur in civitate
ipse secundum seipsum principatur et ipse leges instituit regimen illud ab ipso

regnante nomen sumit et dicitur regale / Sed cum leges non instituunt
unt aprincipante sed a civibus illud regimen non est denominatum ab
ipso regnante et principante sed magis ab ipsa policia et ab ipsis civibus
Dicitur autem tale regimen politicum vel civile / Hiis autem duobus regiminibus
in civitate secundum philosophum in politicis assimilantur duo regimina domus · paternale
et coniugale / nam regimen paternale assimilatur regali / coniugale vero
politico / Debet enim vir preesse uxori regimine politico quia debet ei preesse
secundum certas leges ut secundum leges matrimonii et secundum conventiones et pacta / Sed
pater debet preesse filiis secundum arbitrium et secundum regimen regale / Inter patrem
enim et filium non inveniuntur conventiones et pacta quo cum rege debeat
Sed pater secundum suum arbitrium prout melius videt filio expedire ipsum gubernat
et regit sicut et rex gentem sibi subiectam regere debet secundum suum arbitrium
prout melius videt illi genti expedire / quare tale regimen recte dicitur re-
gale / Sed inter uxorem et virum semper inveniuntur quedam conventiones et pacta
et sermones quedam qualiter vir tractare se debeat circa ipsam / Dicatur ergo tale regimen
politicum quia assimilatur illi regimini quo cives vocantes dominum ordinant
ei pacta et conventiones que debet in suo regimine observare / expositio ergo modo
regendi quia unum est politicum aliud regale / Differt autem regimen paternale
et regimen coniugale / Videmus enim quod regimen regale est magis dotale
et naturale / regimen vero politicum est magis particulare et electivum nam preesse
regaliter est preesse totaliter et secundum arbitrium / preesse vero politice est preesse non
totaliter nec simpliciter sed secundum quasdam conventiones et pacta / Rursus licet omne
regimen si sit rectum sit naturale attamen regimen politicum quantumcumque sit rectum
non est adeo naturale sicut regimen regale / ymo tale regimen est quodammodo electivum
cum in tali regimine cives sibi dominum eligant ¶ Ex hiis autem manifeste
patet differentia inter regimen paternale et nuptiale / quia pater magis preest filiis
simpliciter et totaliter quam vir uxori ¶ Rursus dominium paternale magis est naturale
naturale quam coniugale aliquo enim modo uxor iudicatur adparia cum viro et
eligit sibi virum / filius autem non iudicatur sit adparia cum patre nec eli-
git sibi patrem sed naturaliter producitur ab ipso / Dicitur ergo dominium paternale esse plus
secundum naturam quam coniugale · quia licet homo sit naturaliter animal coniugale tamen quod habeat
hanc coniugem vel illam est secundum placitum et electionem sicut homo naturaliter est aptus
ad loquendum tamen quod loquatur hoc ydiomate vel illo hoc est secundum placitum
et electionem / coniugale ergo regimen non est sic naturale ut paternum · quia filii

nullo modo eligunt sibi premia. ¶ Uiso quo differt regimen coniugale a paternali
ex modo regendi quia unum est magis simplex et naturale aliud vero est magis particu
lare et excellens / Declarari potest videri quo differt hoc regimen ab illo ex
parte operum fiendorum / nam pater sic debet preesse filiis ut ordinet eos ad alia
opera quam uxorem / nam filii instruendi sunt ad opera militaria vel civilia
quibus vacare debeant cum sunt adulti ad que non sunt instruende uxores
quia talibus vacare non debent / patet ergo quod ~~non~~ decet omnes cives alio re
gimine preesse uxoribus et alio filiis / tanto tamen hoc decet magis reges et
principes quanto ipsi plus observare debent quod dictat ordo et ratio naturalis.

Capitulum 14 Quod omnes cives et maxime reges et principes non decet
suas coniuges regere eodem modo quo regendi sunt servi. Capitulum 15

Dicebatur enim supra in domo esse tria distincta regimina
nuptiale quo vir preest uxori / paternale quo pater preest filiis
et dominativum quo dominus preest servis ¶ Postquam ergo distinximus
regimen coniugale a paternali quia paternale est magis regale et simplex illud
vero magis particulare et quia paternale est magis regium nam illud vero est
quodammodo excellens et rursus quia ad alia opera est hoc quam illud ¶ Restat
ostendere quo coniugale regimen differt a servili / quia autem vir non debeat
in sua uti tamquam serva coniuge triplici via venari possumus / prima sumitur
ex ipso ordine naturali / secunda ex perfectione domus / tertia ex qualitate coniugum ¶ prima
via sic patet / nam tota natura movetur et regitur a deo et a substantiis separatis
unde et Philosophus in libro de bona fortuna ait impetus naturales quos habemus
mota esse in nobis a deo tamquam a movente naturam tota / sic ergo in artificio
facto a sapienti artifice non inveniretur aliquid superfluum nec aliquid diminutum
sic natura nisi impediatur eo quod movetur et dirigitur a sapientissimo arti
fice ut a deo / nichil agit superfluum nec deficit in necessariis. quicquid ergo natura
agit et quicquid a natura preparatur oportet ordinatissimum esse quia ille naturam dirigit
a quo est omnis ordo / Cum ergo tunc sit aliquid maxime ordinatum quod unum
ordinatur ~~ad naturam aliud~~ ad unum officium Cum uxor naturaliter sit ordinata
ad generandum non erit ordinata ad serviendum / Ideo dicit philosophus politicorum quia naturaliter
distinguuntur femina et servus / natura non ut ipse ait ibidem nichil tale natura
facit sicut faciebant fabri formantes delficum gladium / apud delfos enim
fiebant gladii propter pauperes ita quod unus gladius deserviebat pluribus
officiis ut puta pauperes non valentes plura habere instrumenta faciebant

ad instrumenti fabricati quo possent ad plura uti officia / Natura autem non sic
agit sed ut melius fiat res naturales semper ad unum officium principaliter
ordinat unum ad unum et ideo philosophus ait quod unumquodque organorum optime
perficeret suum opus si non multis opibus sit serviens sed uni / Quare cum natura
ordinavit coniugem ad generationes indecens est quod ordinetur ad serviendum non
est ergo naturalis ordo vir uni preesse uxori eo regimine quo dominus preest servis
est ergo naturalis ordo Vir uni preesse uxori eo regimine quo dominus preest servis
licet ergo sic sit sed ordine naturali tamen apud aliquas gentes sit apud barba-
ros idem sunt femina et servus ut recitat philosophus primo politicorum dicens quod inter
barbaros femina et servus eundem habent ordinem / Videbat enim illis coniugi
bus tamquam servis sed hoc ideo contingebat ut recitat idem quia inter barba-
ros nullus est naturaliter principans / Sed idem est esse naturaliter barbarum et servum
esse enim barbarum ab aliquo hoc est extraneum ab eo et non intelligi ab illo
potest enim quis esse barbarus quantum ad illum quia non intelligitur ab hoc vel ab illo
sic theutonici sunt barbari ytalicis et ytalici anglicis / Ille enim est
barbarus simpliciter qui a se ipso est extraneus et se ipsum non intelligit quod esse
non potest nisi careat usu rationis et intellectus / Sed cum carens rationis usu
sit naturaliter servus quia nescit se ipsum dirigere et expedit ei ut ab aliquo
dirigatur idem est esse naturaliter barbarum et servum / Quare si apud barbaros eundem
habent ordinem uxor et servus hoc est propter rationis defectum quia nesciunt distinguere
inter regimen coniugale et servile / Quare si decet cives esse industres et cognoscere
modum et ordinem naturalem indecens est eos uti uxoribus tamquam servis / tanto in hoc
magis est indecens apud reges et principes quanto detestabilius est eos esse barba-
ros et carere ratione et intellectu / Oportet ergo ordinis naturalis patet decet esse regimen
coniugale quam servile et non esse utendum uxoribus tamquam servis ¶ Secunda via ad
investigandum hoc idem sumitur ex parte perfectionis domus Videtur enim domus esse imperfecta
et habere penuriam rerum et non sufficere sibi in vita si uxor et servus habeant
eundem ordinem / unde dicitur vi politicorum quod pauperes quia non habent copiam servorum non
habundant instrumentis que requiruntur ad perfectionem domus utuntur uxoribus et filiis
tamquam servis ¶ Tertia via sumitur ex parte illa que debet esse inter virum et uxorem
nam licet vir debeat preesse uxori eo quod sit ratione prestantior non tamen debet esse
tanta imparitas inter uxorem et virum quod ea uti debeat tamquam serva sed magis
tamquam socia / non enim est tanta imparitas inter uxorem et virum quanta inter dominum
et servum ymo vir et uxor quodammodo ad aliquid ad paria iudicantur

Capitulum xvi. Quod detestabile est omnibus civibus et maxime regibus et principibus in etate nimis iuvenili uti

Sermones morales ut in primo diximus circa copula coniugali morale negotium nimis sufficiant determinare quod de coniugio quia Capitulum 16 regimine coniugale est aliud a paternale et a sensuali et ostendo qualiter se debet habere vir erga uxorem quam erga filios et servos est valde in vulgari notitia tradere quale sit ipsum coniugium et quo utendum sit eo oportet tamen magis in particulari descendere qualiter omnes cives et maxime reges et principes uti debeat copula coniugali. Sermones enim morales tamen mores respiciendi non sunt quia ignorantia universalium sepe facit particularia ignorare ipsis tamen vulgaribus sermonibus sunt particularia addenda quia cum negotium morale tamen singularia consistit secundum doctrinam philosophi ii ethicorum in talibus particulares sermones plus sufficiunt. ¶ Determinando est quod particulariter in qua etate sit agendum coniugium. Tangit autem philosophus vii politicorum quatuor rationes probantes quod in etate nimis iuvenili non esse utendum coniugio. Prima sumitur ex lesione filiorum. Secunda ex intemperantia mulierum. Tertia ex parvitate corporis. Quarta ex malo virorum. Prima via sic patet nam si in etate nimis parvi iuvenili coniugant vir et uxor ut plurimum ut philosophus in politicis leduntur inde filii quantum ad corpus quia ut plurimum sunt debiles nimis corpore et imperfecti et etiam leduntur quantum ad animam quia sunt nascentes ut plurimum deficiunt ratione et intellectu. Sicut enim videmus in aliis rebus naturalibus quod quantum ad productionem alicuius effectus requiritur quod si id sit imperfectum oportet effectum imperfectum esse. Ut si ad calefactionem requiritur calidum si illud sit imperfecte calidum sequitur quod imperfecte calefaciat. Sic etiam quia ad hoc quod aliquid calefiat requiritur quod sit dispositum ad receptionem caloris si aliquid sit imperfecte dispositum ad huiusmodi susceptionem sequitur quod imperfecte calorem suscipiat. Quare si coniunctio uxoris et viri requiritur ad productionem prolis si vir et uxor sint nimis in etate iuvenili quia corpora eorum imperfecta sunt et non pervenerunt usque ad debitum complementum si ex tali coniunctione nascatur proles sequitur quod producatur imperfecti et debiles corpore. Quare quantum ad corpus ex coniunctione nimis iuvenili consurgit lesio filiorum. Sic ex tali coniunctione leduntur filii non solum quantum ad corpus sed etiam quantum ad animam quia cum anima sequatur complexiones corporis cum anima non est bene proportionata, in quo non est bona complexio, impedit animam ne possit bene speculari et ne possit bene exequi actiones suas. Nascentes igitur ex tali coniugio non sunt

sunt imperfecti corpore sed et mente. Decet ergo omnes cives non uti coniugio in eta-
te nimis iuvenili. hoc tamen tanto magis decet reges et principes quanto
ipsi plus debent esse solliciti ut eorum filii sint formosi et elegantes corpore
et industres mente. Dato ergo quod contingat eos uxorem ducere in eta-
te nimis iuvenili, non tamen debent uti coniugio nisi in etate debita. ¶ Secunda
via ad investigandum hoc idem sumitur ex intemperantia mulierum. nam
si in etate valde iuvenili uxores suis viris copulentur non solum
filii inde leduntur sed etiam ipse uxores efficiuntur intemperate et lascive
quia aliqua persona nimis desiderat aliquid et nimio ardore concupiscit ipsum
si ex nimia iuventute assuefacta sit ad id. Unde et vii. pol. dicit quod in-
temperatiores videntur esse mulieres ille que iuvencule fuerint use coniugio
¶ Tercia via sumitur ex periculo mulierum. nam ut dicitur in pol. in partu
iuvencule magis dolent et periclitantur plures. Unde et antiquitus ut philosophus
recitat fuit consuetudo apud gentiles speciale oraculum facere pro partu
iuvencularum insinuans quod iuvencule magis periclitantur in partu quam alie. ¶ Quar-
ta via sumitur ex malo virorum ipsorum. quia ipsi viri leduntur si nimia iu-
ventute utantur coniugio. Unde et in pol. dicit quod masculorum corpora
leduntur si tempore augmenti et crescente corpore utantur venereis. Quare si
hec mala que ex nimia iuventute coniugum accidere possunt tam coniugibus
quam eorum filiis magis vitanda sunt in principibus et regibus quam in aliis potissime
decet eos non uti coniugio in nimia iuventute ¶ Sed si queratur quod tempus
requiratur in ipsis coniugibus. videtur velle philosophus hoc tempus in ipsa coniuge de-
bere esse xviii. annorum. In viro vero plus temporis requiritur. nam si pro tempore
augmenti nocivum est masculis uti coniugio cum tempus augmenti continue re-
quirat tria septenia post triplum septenium in viris videtur esse tempus debi-
tum dare operam copule coniugali. Unde quia vis generativa nimis corrup-
ta hoc tempus anticipari potest si videbitur expedire. Capitulum xvii

Quod tempore frigido quo flant venti boreales magis est dandum operam
procreationi filiorum quam in tempore calido quo flant venti australes. Capitulum xviii

Philosophus vii. pol. postquam probavit rationes plurimas non
esse danda operam coniugio in etate nimis iuvenili inquirit
quo tempore magis insistendum est procreationi filiorum. et ait quod tam
a naturalibus quam a medicis creditur quod tempore frigido quo flant venti boreales
melius est dare operam coniugio quam tempore calido quo flant venti australes.

¶ Possum9 aut hoc triplici via venari / prima via sumitur ex parte mlierum / Secunda ex lesione virorum / Tercia ex dispositione aeris / Prima via assignatur sic a quibusdam / na tpe calido aperiuntur pori corporis exalat inde humidum quod remanet cor sicca ¶ Rursus aptis poris exalat naturalis calor quo exalato remanet cor intrinsecus frigida vn quilibet in seipso experitur q tpe frigido flante borea melius digerit qz calor eius intus propter frigus circumstans no exalat sz magis roboratur et vigoratur / quare si ventres mulierum tpe hyemali sunt calidiores qz no exalat inde calor / et humidiores qz no euaporat inde humidum magis sunt apti ad generacionem et forte tali tpe magis procreantur masculi / vn et philosophus videtur velle q oues flantibus borealibus ventis magis concipiunt masculos / flantibus vero australibus magis feminas / Ratio enim flantibus borealibus ventis propter roboracionem caloris materni vti magis possunt conseruare suos ~~motus~~ fetus et eos perfectiores faciunt ¶ Secunda via ad inuestigandum hoc ide sumitur ex lesione virorum na viri magis leduntur si vtatur coniugali copula tpe calido flante austro q frigido flante borea / tpe enim boreali et frigido qz calor naturalis magis reseruatur intus plus possunt quecumque de alimento qz vsus coniugalis copule in tali tpe no sic ledit cor virorum nec sic attenuat ea / eo q maior sit ibi gustio alimenti ¶ Tercia via ad inuestigandum hoc ide sumitur ex aeris dispositione na boreas reddit aerem purum / auster vero reddit ipsum turbulentum / vt ait philosophus in metheororum / Auster est pluuiarum multitudines adductiuus / aere aut existente puro melioratur complexio existencium in eo et sunt meliores generaciones quare tali tpe magis est danda opera coniugali copule / Decet ergo omnes ciues magis vti coniugio tpe quo sit melior procreatio filiorum / tanto tamen hoc decet magis reges et principes / quanto decet eos elegantiores habere filios Ca. 18.

Q uod in mulieribus quedam sunt laudabilia quedam vero vituperabilia aut mores ut philosophus sunt qui mores puerorum et iuuenum / Quamvis enim sic se videntur Ca. xviii. habere femine ad mares sicut se habent pueri existentes in etate imperfecta ad homines existentes in etate perfecta / vt ait philosophus in pol. mares plus

viget rone q̄ᵐ feie / Est eni feia q̄i mas occasionat⁹ et q̄i vir-
impletꝫ sic ꝛ ꝛ puu no sic rone viget ut adulti / na pu̇ e q̇ sic
incoplet⁹ qꝛ g° v° pfcois et q̄ᵐ adronis vsu feia et pu̇ q̄dam̄o
accidꝫ racꝫ hīnt seq̄ʷ mores feios ee q̄dam̄o pueles / In p̄mo g°
libro ut vid̄ d' moribꝫ tractabam⁹ no curauim⁹ spale ca̅ᵐ / fac̄e
demoribus mulierꝫ / ꝫ supposuim⁹ coiectura̅dꝫ ee dehuiꝰ mo-
ribus exmoribꝫ puoꝫ / Comitū qꝛ inh̄ac · ḡ° libro regīme giugū
spalem req̄rit t̄tatu ut sciam⁹ quo regimine regende sut giuges
narrandꝫ ē sub copendio ꝛ succinte q̄ sut laudabilia ꝛ q̄ vitu-
pabilia in ip̄is feis ℭ Est aut p̄mo lau̇ᵇˡᵉ in eis qꝛ ut p̄lim cotiġᵗ
feias verūdas ee q̇ dupl̄ · dc̄a g° p̄mo exappetitu laudis · scdo exp̄u-
sillitate cordis mulieres eni sut valde appetitiue laudis / na i moibꝫ
q̄ sut impfc̄e tales plus appetut laudari q̄ pfc̄e possidetes ẽ · clerici
eni impfc̄i et h̄ntes impfc̄am sciam desidant ut vocet̄ scientes ꝛ ut
h̄eant nome q̄ sint excellentes clici q̄ᵐ ve̅ scientes / na q̄ ve̅ sciut
in seip̄is inveniut vn̄ gaudeat io no tm̄ curat deappencia ꝫ q̄
impfc̄e cognoscit q̄ no videt in seip̄is sciam vn̄ gaude̅ possint q̄
no h̄nt in rei vitate volut h̄re inh̄oim̄ opīone / Cu̅ g° dcm̄ ē d' scia
pfc̄a ꝛ impfc̄a intelligendꝫ ē debonitate copleta ꝛ incopleta / na
qui sut pfc̄e boni no sic appetut laudari ꝛ reputari sic alij h̄ntes
eni pfcoēꝫ bonitᵗˢ in seip̄is inveniut vn̄ gaude̅ possut / ppt̄ q̄ no
multu curat gaude̅ deh̄oim̄ opīoe · q̄re cu̅ mulieres coit̄ no tata
bonitate polleat sic viri ꝫ aliqualē bonitᵗᵉ h̄eant ut puta si
polleant aliq° bono corꝑli ut sint pulchre ꝛ elegates / ul̄ si alī
alia boitᵗᵉ pticipet valde cupiut laudari et comedari inea q̄ tᵒᵗ
q̄ᵗ eis ex impfcōe bonitᵗˢ / na bona corpis ut elegātia ꝛ pulctu-
do ꝛ cetꝰa talia impfc̄a bona sut / Mulieres g° ut p̄lim ul̄ p̄tici-
pat bona impfc̄a ut aliqua bona corpis / ul̄ si pticipat bona pfc̄a
ut bona metis pticipat ea impfc̄o mō / ppt̄ q̄ coit̄ valde defi-
ciut apfcōe viroꝝ / q̄re cu̅ adaugmētu pfcōis bonitatᵗˢ minuat̄
cupiditas laudis et desidm̄ reputacōis tato plus appetut laudari
coit̄ loq̄ido mulieres q̄ᵐ viri q̄nto inbonitate sut impfciores illis
ppt̄ q̄ cu̅ verudia sit timor deinglacōe ꝛ deamissione laudis mu-
lieres sut coit̄ verude qꝛ timet inglari ꝛ amitte laude q̄ᵐ nimia
affcōne d'sidant ex q̄ua ẽ · cupiᵗᵉ · laudis pbat̄ mulieres verudas ee

¶ Rursus hoc idem probari potest ex timiditate cordis nam cum mulieres
sint naturaliter adeo timide semper quasi omnia expavescunt sequitur eas verecundas
verecundas esse quia verecundia est quidam timor ut supra dicebatur / Ex dictis
igitur causis probare possumus mulieres esse verecundas quod quamvis tamen sit decens causis
laudabile aut est in ipsis verecundas esse quia propter verecundiam multa turpia
dimittunt que non dimitterent nisi eas verecundie cathene constringerent
¶ Secundo est laudabile in ipsis mulieribus quia communiter sunt pie et misericordes
pium enim et senes et fere ut plurimum sunt misericordes non tamen ex eadem
causa ut contingit quia pium ut supra dicebatur sunt misericordes quia sua in
nocencia alia mensurantes credunt omnes innocentes esse et putant eos
indigne pati quare super eis de facili miserentur / Senes vero misericordes
existunt quia cum ipsi in corpore et in vita deficiunt volunt alios misereri
et compati ipsis quare cum de facili quis inclinetur ad faciendum aliis quod
vult ab eis fieri sibi senes de facili miserentur super aliis / Mulieres quoque
misericordes sunt ex mollicie cordis nam habentes cor molle non possunt
durum aliquid sustinere ideo statim miserentur cum videt aliquos dura pati
¶ Tercio considerandum est in mulieribus quia communiter nimis excedunt unde cum
sint pie sunt valde pie et cum sunt crudeles sunt valde crudeles
et cum sunt verecunde sunt valde verecunde / Postquam enim mulieres au
daciam capiunt tanta turpia perpetrant quod viri invenirentur vix
adeo inverecundi ut possint tanta turpia operari hoc autem totum et si
in bonis potest esse laudabile in malis vero est vituperabile ¶ Viso que sunt lau
dabilia in feminis Restat narrare que sunt vituperabilia in eis possumus
autem narrare tria in mulieribus vituperabilia / Primo quia ut plurimum sunt in
temperate et passionum insecutrices ¶ Secundo quia sunt garrule et litigiose
Tercio quia sunt mobiles et instabiles ¶ Primo quidem fere cum possunt ut
plurimum sunt intemperate et passionum insecutrices / nam quia in eis ratio deficit
non sic tenent ut refrenant concupiscencias sicut vir qui est racione perfectior
¶ Secundo sunt garrule et litigiose quod ex eadem causa contingit / nam frenum mu
lierum ut plurimum non est ratio quia communiter racione deficiunt sed magis est passio
vero ut verecundia si enim se contineat ut non garriant et non litigent
magis hoc faciunt ex verecundia quam ex racione quare cum more sunt nesciunt
se ipsas moderare sed sine freno litigant et garriunt / Videmus enim
femias plus perseverare in litigando et garriendo quam viros eo quod magis

rone defecit q ipi ... Tercio q mulieres ee mobiles et instabiles
q forte accidit ex debilitate complexionis nam cum anima ut supra dicebatur
ut plurimum sequatur complexiones corporis sicut mulieres habent molle corpus
instabile sic voluntate et desiderio sunt instabiles et mobiles Capitulum 18

Quo regimine omnes cives et maxime reges et principes
Debeant suos filios regere.

Ostendebatur in precedentibus non debeat suas coniuges regere
eodem regimine regendas esse coniuges quo regere Capitulum XIX
di sunt filii ut quod regendi sunt servi / aliud enim est regimen coniugale
a paternali et etiam a servili / sed quia non sufficit sic in universali tractare de
regimine coniugali dato ipsum esse differens a paternali et servili nisi in speciali
tractetur quo regimine regende sunt coniuges. Ideo oportet in speciali dare aliquam
de regimine coniugum / Sciendum est igitur esse unam eandem regulam ad omne regimen
/ nam quicumque vult ad bonum regere oportet ipsum habere aliquas speciales cau-
telas adeo tamen que videt ipsum magis deficere / nam sic est in locutionibus
sic suo modo est in aliis operibus / videmus enim aliquos habere linguas defectas
aliquos vero balbucientes esse / et qui balbuciunt non eodem modo balbuciunt
sed aliqui difficilius proferunt unum verbum / aliqui vero difficilius aliud
qui vero balbucientes vellet in loquela dirigere oportet eos instruere ut
specialem pugnam et specialem conatum accipere tamen ea verba quae difficilius
proferri possent. Unde et aliquos philosophos legimus sic fecisse quod cum essent im-
pedite lingue accipientes speciale conatum tamen illas litteras quas difficilius
proferebant facti sunt eloquentes / hoc igitur modo et tamen opera se habent / cum enim quis se
vel alium videt tamen aliqua deficere si se vel alium vult recte regere specialem
conatum accipere debet tamen ea in quibus esse videt facilior casus / quare cum mulieres
ut in precedenti capitulo dicebatur communiter sint in parte garrule et instabiles
regende sunt tali regimine ut inducantur ad temperantiam et ad taciturnitatem
et ad stabilitatem / partes autem temperantie ut dicebatur in primo libro sunt iii
scilicet castitas pudicitia sive honestas abstinentia et sobrietas / tunc
enim mulieres sunt temperate quando sunt caste honeste abstinentes et sobrie
decet enim coniuges esse castas non solum propter fidem servandam suis viris
sed etiam propter procreandam prolem / nam si coniux castitatem non servet de
facili filius non putat ipsius viri in hereditate patris succedit / decet igitur
coniuges omnium civium esse castas et tanto magis hoc decet coniuges
regum et principum quanto ex corpore illegittima prole peior maior lis

et dissentio exoriri ¶ Secundo decet eas esse pudicas et honestas / non
non sufficit coniuges esse castas et cavere sibi ab operibus illicitis sed oportet eas
pudicas esse et honestas ut sibi caveat a signis et verbis que vergunt in
inhonestate pretende / non enim sufficit ut alienus filius non succedat
in hereditate sed requiritur quod pater sit certus de sua prole cum ergo signa inhone
sta et impudica quedam suspiciones adgenerent de incontinentia coniugum
ut pater sit certus de sua prole expedit coniuges pudicas esse ¶ Tercio
oportet eas esse abstinentes ut caveant sibi a superfluitate cibi / nam cibi sup
fluitas ad incontinentiam inclinat ¶ Quarto decet eas esse sobrias ut
caveant sibi a superfluitate potus / nam tamen immoderantia cibi quam potus
provocat venerea / unde et antiquitus apud Romanas mulieres ut re
citat valerius maximus secundo libro c. de institutis antiquis quodammodo nephas
erat bibere vinum unde ait quod vini usus olim romanis feminis ignotus fuit
ne in aliquod dedecus prolaberentur quia usus vini consuevit esse proximus
ad venerem ingressum / sic ergo regende sunt coniuges ut sint caste hone
ste abstinentes et sobrie · Modus autem quo inducende sunt ad hec omnia
diversificatur secundum diversitatem nobilitatis et divitiarum ipsorum virorum / nam cives
in nobilitate et divitiis deficientes debent suas coniuges per se ipsos instruere
et debitas cautelas adhibere · ut polleant bonitatibus supradictis ·
habundantes vero in nobilitate et divitiis et maxime reges et principes decet magistras
nas aliquas boni testimonii providentia tradere que dent eis bonis moribus
approbatas instruentes coniuges et inducentes eas per monitiones debitas
ad bonitates prefatas ¶ Viso coniugem sic regendam esse ut sit debite
temperata · Restat ostendere quomodo regenda sit ut sit debite taciturna / nam
ut scribitur in primo politicorum ornamentum mulierum est silentium / si enim mulieres debite
se habeant et congruum silentium servent ex hoc magis apparet ornate et ad
maiorem amorem viros inducunt / decet ergo eas esse taciturnas / sic etiam
decet ipsas esse stabiles / quia quanto uxor est magis constans et firma / tanto
maior credulitas adgeneratur viro ut ei debitam fidem servet / tali ergo virtute
regende sunt coniuges ut polleant predictis sex bonitatibus / videlicet ut
sint caste / honeste / abstinentes / sobrie / taciturne / et stabiles / ad hec
autem omnia viri eas inducere possunt vel per se ipsos vel per matronas boni
testimonii vel per cautelas alias adhibendo / quare decet omnes cives suas
coniuges sic regere / et tanto magis hoc decet reges et principes quanto

excessum in debito regimine propter quod tale regimen magis periculum imminet. Capitulum xx.

Qualiter omnes cives et maxime reges et principes ad suas coniuges debeant se habere. Capitulum xxi.

Non sufficit scire quomodo reges et principes et ultra omnes cives
debeant suas coniuges regere et ad quas bonitates debeant eas inducere
nisi sciatur quomodo circa eas debeant se habere. Sunt autem tria quantum ad presens spectat di-
ligenter consideranda in quibus viros circa proprias coniuges decet debite se habere.
Nam primo debet eis moderate et discrete uti. Secundo debet eas honorifice
tractare. Tertio debet cum eis debite conversari. Decet enim eas moderate et
discrete suis coniugibus uti. Nam inmoderatus usus venereorum primo corpus de-
struit. Secundo mentem deprimit. Tertio maculat appetitum et reddit coniuges
intemperatas. Destruitur enim et debilitatur corpus ipsius viri si nimis det
operam copule coniugali quia vis generativa est nimis corrupta et ut vult
philosophus .iii. ethicorum insatiabilis est concupiscentie appetitus. Quare ut plurimum quo plus
appetit quam natura requirat. Si igitur sine freno quis sequatur appetitum
et non moderet desiderium copule coniugalis agit ultra quam natura requirat et ultra
quam sufficiat ad restaurandum quod non sine debilitatione ipsius corporis
esse non potest. Nam cerebrum et visus et alia membra nobilia debilitantur
ex superflua copula. Secundo superfluus usus non solum corpus debilitat
sed etiam mentem deprimit. Nam corpus est quasi instrumentum anime. Sic etiam quia martellus
fabri est instrumentum eius debilitato martello debilitantur actiones fabriles
sic debilitato cerebro et aliis membris nobilibus impeditur anima a communi
usu ut non possit sufficienter considerare verum et super premissa philosophus probatur quod
talia si vehementia sint virtutem perimunt. Tertio talis usus nimis ma-
culat appetitum et reddit feminas intemperatas. Nam quanto plus datur
opera venereis actibus tanto plus incitatur appetitus ut sit intemperatus
et ut venerea operetur ut ait philosophus .iii. ethicorum. Propter quod excluditur quorumdam
brutalis cogitatio dicentium satisfaciam meae concupiscentiae et postea decetero ab-
stinebo. Nam quilibet usus carnalis copule incitat ad ulteriorem usum et
quanto quis plus eo utitur tanto magis incitatur ad venerea et se intemperatiorem
reddit. Decet igitur omnes cives uti moderata coniugali copula et tanto
magis hoc decet reges et principes quanto indecentius est eos propter huiusmodi actus
habere corpus debilitatum mentem depressam et intemperatum appetitum. Nec

sufficiat eos in tali copula

sufficit eos in tali copula temperate uti nisi utantur ea discrete / nam in huius
operibus est discretio adhibenda ut fiant tempore debito loco congruenti et modo
congruo. Sunt enim aliqua tempora in quibus huiusmodi operibus / nam temporibus quibus
est orationi vacandum decet a talibus abstinere sic etiam temporibus quibus possit in-
surgere nocumentum proli decet abstinere a tali copula / Est ergo observandum tempus
debitum. Similiter observandus est locus congruus et modus congruens ut sit inter coniuges
non solum amicitia delectabilis sed honesta. ¶ Viso quod decet viros uxo-
ribus moderate et discrete uti. Restat videre quomodo eas debeant honori-
fice pertractare quilibet enim virum secundum possibilem facultatem decet suam uxorem
honorifice retinere in debito apparatu et ei necessaria debita tribuendo / nam
cum uxor sit persona valde coniuncta honor qui uxori exhibetur redundat
in personam ipsius viri, immo cum consortium sit super uxore non se habere ad virum
quasi servam sed quasi sociam. decet quilibet secundum suum statum uxorem proprie pertractare.
¶ Ostenso quod decet viros suis uxoribus moderate et discrete uti et quomodo
debent eas honorifice retinere / Restat ostendere qualiter cum eis debeant conversari
tur enim viri ad uxorem conversatio est congrua si ei ostendat debita signa ami-
citie et si eas per debitas monitiones instruat / Declarare autem que sint de-
bita signa amicitie et que sint monitiones congrue fieri non potest nisi perspecta
statuum diversitate et consideratis conditionibus personarum / Sunt enim viri diligenter
advertere utrum uxores sint superbe an humiles utrum sapientes an fatue
nam sic conversandum est cum uxoribus quod plura amicitie signa ostendenda sunt
eis si sint humiles quam si sint superbe / superbe enim adeo sunt elate si eis
multa amicitie signa ostendantur ut velint etiam viris propriis dominari
¶ Rursus sic conversandum est cum eis quod aliter instituende sunt prudentes aliter
fatue nam prudentibus ad correctionem lenia et blandia verba sufficiunt / fa-
tuis vero est asperior increpatio adhibenda Decet ergo quoslibet viros con-
siderato proprio statu et inspectis conditionibus propriis suis uxoribus ostendere debita
amicitie signa et eas ut expedit per debitas monitiones instruere Capitulum xxi.

Quomodo femine coniugate circa ornatum corporis debeant se habere.
Ocet reges et principes et universaliter omnes cives Capitulum xxii
scire quomodo circa ornatum corporis decorat suas coniuges
debite se habere nam cum vir suam uxorem regere debeat.

ca dirigendo ad actores honestas et ad opa virtutu / expedit quoslibz
viros instruis inquibus ut plum delinquunt fere diligent advertere q
sunt illi licita et que illicita / Cu g ut plum mulieres appetunt videri
pulchre / potissime delinquunt circa ornatu corporis / Que dez viros
cognoscere quis mulierum ornatus sit licitus et quis illicitus / nam nisi
uxores virtuose existunt non appetat illicita fugere / quantu aut malu
incurrat regno et civitati ex feis non virtuosis nec appetentibus
licita sed illicita / ondit plus primo rethorice qui loquens de lacedemonis
ait eos esse infelices sed in dimidium eo q suis uxoribus illicita pmit
tebat / Ne g domus principis ul etia aliqua civis sed medium sit i
felix quantum ad ornatu et etia quantum ad alia circa q fere consueverunt
delinquere debent eas debite cohibere / Sciendum g ornatu feieu quantum
ad ppus spectat in duobus consistere quorum unus pt dici fictitius alius
non fictitius / fictitius aut ornatus dr fucato ut appo colorum albi
ul rubei / quibus pquedam figmenta ondunt se rubicundiores fere ul
albiores ul aliquo mo pulchriores q sint / talia aut que sunt
fictitia et sophisticata sunt illicita et prohibenda ¶ Alius aut e ornatus
non fictitius qui consistit in debitis indumentis et in alijs ornamentis
q si considerato pprio statu et conditionibus psonarum debite et ornate fiat
sunt licita et honesta / Dez enim viros sed suum statu suis uxoribus
in debitis vestimentis et alijs ornamentis debite pvidere. Unde et va
lerius maximus cives Romanos commendat q uxoribus suis in pulchris
indumentis et in alijs ornamentis debite pvidebat sic g tercendum
est de ornatu sed uxores ipas magis spaliter instruamus quantum
circa indumenta et circa alia corporis ornamenta deant conere se hre
¶ Advertendum aut q circa ornamentu indumentorum contingit dupliciter peccare
primo ex superhabundantia / sed ex defectu / Et superhabundantia vero vitet
ur ibi tplicite virtute conveniente qua tangit andronicus pypateticus
in libello q fecit de virtute ¶ Prima aut tpx virtus e humilitas / mo
deratia / et simplicitas / tunc enim mulieres circa ornatu corporum
sunt humiles qn non ppter vana gloriam se ornat. sed hoc agunt ut
suis viris placentes eos a fornicationibus retrahat / tunc vero sunt
moderate qn considerato pprio statu non superflua vestimenta querunt

Decet enim uxorem militis magis esse ornatam vestibus quam uxorem simplicis
civis adhuc etiam uxorem principis vel etiam regis decet magis ornatam
esse / Dato ergo quod uxor alicuius viri civilis non ornaret se propter vanam glo-
riam posset delinquere in ornatu si non esset moderata et ultra quam suus
status requireret appeteret ornamenta. Tertio decet feminas circa ornatum corporis
esse simplices ut non nimia sollicitudine ornamenta requirat / nam et si
femina non propter vanam gloriam se ornaret / nec ultra suum statum ornamenta
appeteret posset delinquere si nimis esset sollicita circa ipsas. Huius ergo tribus
modis contingit delinquere circa superfluitatem ornamentorum / Sed duobus modis ut diximus
contingit delinquere circa defectum / primo si hoc fiat ex pigritia et negligentia / nam aliquae
adeo sunt pigrae quod ex sola negligentia dimittunt sollicitari circa ornamenta
Secundo in talibus delinquitur si ex ipso defectu quaeritur laus et gloria / Contingit enim
aliquos efferri et superbire ex ipsa miseria quam sustinent / nam sicut nimis clau-
dis et infirmis existentibus apud laicos creditur ut plurimum accidit quod infir-
mior magis glorietur quia credunt quod in eum plures aspiciant et sperat se
plures eleemosynas accepturum / sic aliqui qui vilior est in habitu magis superbus
efficitur si credat ab hominibus commendari / Delinquunt in mulieres si ex vili-
tate habitus et ex defectu vestium gloriam requirant / Unde et philosophus in IIII ethicorum
vituperat laconios qui infra suum statum vestimenta quaerentes ex hoc in
elationem et iactantiam movebantur / hoc igitur modo regendae sunt coniuges quod
ad ornamentum corporis ut circa illa sex quae tetigimus diligenter instruantur
primo enim monendae sunt ne sint sophisticae quaerentes fictos et figmenta
Secundo ut sint humiles ne propter vanam gloriam se nimium ornent. Tertio
ut sint moderatae ne ultra eorum statum vestimenta requirant. Quarto ut
sint simplices ne circa ornamenta nimia sollicitudine vexentur. Quinto ne
sint negligentes nec notabiliter infra eorum statum propter pigritiam deficiant
circa ornatum corporis. Sexto ne ex vilitate habitus sint superstitiosae ut
ex ipso defectu vestium laudem et gloriam cupiant. Capitulum xxii. Quod
non decet reges et principes et universaliter omnes cives circa suas coniu-
ges nimis esse zelotipos. Capitulum xxiii.

Multi virorum in hoc videntur delinquere quia circa uxores proprias sunt
nimis zelotipi / Sed quod nimius zelus non sit laudabilis triplici
via ostendi potest / nam cum quis circa suam coniugem est nimis
zelotipus ex nimio zelo quem circa illam gerit omnia suspicatur

in peius. Multotiens enim uxores bene viventes et debite se gerentes
increpantur a viris si contingat eos nimis zelotipos esse eo quod ze-
lotipi sit etiam bene acta suspicari in peius. Ex suspicatione autem ipsius
zelotipi si nimius sit zelus tria mala consurgunt ex quibus tres
rationes sumi possunt ostendentes viros non esse laudandos.
Primum est quia viri in se ipsis nimia perturbatione vexantur. Secundum quia
ipse uxores incitantur ad malum. Tertium vero quia ut plurimum ex tali
zelo consurgit in domo litigium et perturbatio. Prima via sic patet
nam si viri nimio zelo moveantur contra uxores proprias quia semper sunt in su-
spicione et per consequens semper sunt in anxietate cordis quare cum una cura im-
pediat aliam oportet sic zelantes retrahi a debita cura et a civilibus
operibus. Decet ergo omnes cives non nimis esse zelotipos de suis coniugibus
et tanto magis hoc decet reges et principes quanto maius preiudicium potest
insurgere regno si reges sint in anxietate cordis et retrahantur
a cura debita regni. Secunda via ad investigandum hoc sic sumitur
ex eo quod uxores incitantur ad malum si contingat suos viros nimis esse
zelotipos. Commune est quod semper prohibitio auget concupiscentiam. Nam ut dicitur in rhetorica
concupiscentia est eius quod abest. Ideo probatur ibi quod senes magis desiderant vivere
ultimam diem quam preteritis diebus eo quod tunc magis deficit eis vita. Semper ergo
magis concupiscitur quod abest. Sed omnis res prohibita eo quod prohibetur videtur
abesse et deficere. Ex hoc ergo magis desideratur et concupiscitur. Sic ergo ux-
ores zelotiporum magis incitari ad malum quia augetur in eis concupiscentia
ex inordinato zelo virorum et ex ipsorum inordinata prohibitione. Tertia
via sumitur ex lite et iurgio quod in domo consurgit. Nam cum viri uxoribus
quod sine causa calumpniantur et quod castarum viri sine culpa suspicentur de ipsis
mala que faciunt viri nimis zelotipi non possunt patienter sufferre contingit
quod in domo illa ut plurimum oriuntur lites et iurgia. Non ergo decet viros
de suis coniugibus nimis esse zelotipos. Nec etiam decet eos circa suas
coniuges nullam habere custodiam et nullum habere zelum. Sed considerandum est
de diversis personarum et inspectis conditionibus patet quilibet circa coniugem propriam
debet debitam curam et debitam diligentiam adhibere. Sic enim decet quemlibet
virum erga suam coniugem ordinatum habere zelum ut sit inter eos

amicicia naturalis delectabilis et honesta. Capitulum xxiii. Quale sit consilium mulierum et quod eorum consilio non est utendum simpliciter sed in casu Capitulum 23

Consilium mulierum ut dicit philosophus politicorum est invalidum / Nam sicut puer habet consilium imperfectum quia deficit discretione viri / sic et femina habet consilium invalidum quia habet complexionem invalidam et deficit a valitudine viri / quod autem femine non sint robuste corporis / non est ex bonitate complexionis sed ~~ex malicia~~ ex mollitie. Mollicies enim carnis in ipsis magis arguit habundanciam fleumatis quam bonitatem complexionis quod quia sic est oportet feminas deficere a roboris usu et habere consilium invalidum / nam quanto corpus est melius complexionatum tanto est magis proporcionatum anime propter quod magis obsequitur ei et anima existens in tali corpore libentius utitur operibus propriis et expediencius habet racionis usum. Primum igitur quod est attendendum in consilio mulierum quia est invalidum. Secundum vero quod est attendendum est quod est velox et citum / nam ut vult philosophus in libro de animalibus / omnia minora et debiliora cicius veniunt ad suum complementum / Consilium ergo mulierum quia est debilius et invalidius quam consilium virile cicius venit ad suum complementum / ceteris ergo paribus siquis operari statim deberet nec posset illud negocium sufficiente deliberare habere eligibilius esset muliebre consilium quam virile nam enim cum moveatur ab intelligenciis et adeo in quo est summa prudencia oportet quod agat ordinate et prudenter / prudentes enim est se cito expedire et modicum tempus apponere in rebus vilioribus de quibus est minus curandum. unde et proverbialiter dicitur quod mala herba cito crescit quia natura de ea modicum curans cito producit ipsam ad suum augmentum / sic et mulier quantum ad corpus cicius habet esse perfectum quam vir / quare cum anima sequatur complexiones corporis sic ipsum corpus muliebre eo quod sit vilius et natura minus de ipso curet cicius venit ad suum complementum quam virile / sic et consilium muliebre cicius est in sua perfectione et complemento quam virile / Simpliciter igitur melius est consilium virorum quam mulierum et quod vir sit robore prestancior et mulier consilium habeat invalidum. In casu tamen potest esse muliebre consilium melius quam virile ut quia illud est cicius in suo complemento si oportet repentine operari forte eligibilius

Quod reges et principes et universaliter habent consilium Capitulum 24 omnes cives propriis coniugibus sua decet aperire secreta. Capitulum xxiiii

Triplici via investigare possumus quod mulieres

coit et ut plm secta retinie no pnt — pma via fuit ex defectu rois
— Scda ex mollicie cordis — Tercia ex appetitu laudis — pma via
sic pat3 q ut in pce bus dicebatur eo ipo q ad e phibitu auge concupia
ma ut expem illud qre cu ponie ad insecto sit phibe ne dicat illud
ex ipa phibicoe incitat concupia mag addicedu secta q alia / nisi
ergo ex rone huius concupia refrenet no congue pnt retinie secta
mulieres igr eo q abusu rois deficiat nec possut sic refrenae
concupias sut mag ppalatiue sectorum q sint mares / na si phibito
auget concupiam tanto sut pmpciores mulieres ad faciend mala
siue phibita q masculi qnto abusu ronis deficietes min possut
refrenare incitamenta concupiarum q viri — Scda via ad investi
gand hoc ide fuit ex mollicie cordis / na q2 mlieres ut plm
sut molles 2 ductiles stati cu aliqua psona eis applaudit et ridet
in facie earum credut ipam ee amica et reuelat sibi ee amicam
et reuelat sibi omia secreta cordis — Tercia via ad hoc pbad
fuit ex appetitu laudis / Dicebat em in pce bus q mlieres nimis
appetut laudes 2 glam sn e igr q coit 2 ut plm mulieres alus
mulieribus q credut amicas ee reuelat secta virorum / Credut
em ex hoc ee inqda excellen 2 laudai apud eas si sciant i fre
virorum secta / na q viri a suis viris diligi si sciant secta iporum cu
glient si possint se laudai q a suis maritis diligant appetetes
qnda mane glam et qnda laude de facili reuelat secreta virorum
et ex hoc de facili appet quali viri suis congugibus deant reuelae
secreta / na cu dmis hos ee mores inuenit / hos mulierum hos sem
no e intelli du ttia necite impone h sonus ut in plibus 2 fr qnda
pinitate 2 inclinacoes / possit tn ta feie q viri p ronis usum si
velint ee constantes et vince huius impetus 2 inclinacoes / na lz
sit diffile supare incitamta concupiarum et lz hoc sit mag diffile
in feis q in viris eo q mag deficiat a ronis usu / no tn e impole
pnt em ta viri q mulieres huius impetus vince. qre lz mlieres
coit sint ppalatiue sectorum no e tn inqens aliquas mulieres ee
debite secta tenetes · viri igr no debet suis congugibus secreta ap
re nisi p diuturna tpa sint experti eas ee discretas prudetes et
stabiles / et no ee sectorum ppalatiuas — Huis visis cu consu sit

quo castitas viri et uxoris sit naturalis et quo se habeat ad alias castitates
domus tum etiam declaratum sit quo reges et principes et ulterius omnes cives
se habere debeant ad suas coniuges et quo cum eis debeant conversari impo
natur finis prime partis huius secundi libri in qua agitur de regimine coniugali
videtur tamen forte alicui non sufficiet esse tradita noticia regiminis
nuptialis eo quod non consuetum sit ad que opera sint coniuges ordinande si
enim indecens est eas ociosas esse ut supra dicebatur describenda sunt
opera que decet ipsas coniuges exercere sed quia de hiis infra dicetur volumus
ea hic silencio pertransire.

Incipiunt capitula secunde partis secundi libri

Capitulum primum. Quod decet omnes parentes circa proprios filios esse sollicitos. 1m capitulum

ii Quod maxime decet reges et principes sollicitari circa regimen filiorum 2m

iii Quod regimen paternale sumit originem ex amore et quod non ex 3m
eodem regimine debet regi filius quo regendi sunt servi

iiii Quod amor qui debet esse inter patrem et filium sufficienter indicat patres 4m
debere regere filios et filios patribus obedire

v Quod decet omnes cives et maxime reges et principes sit sollicitari circa 5m
regimen filiorum ut ab ipsa infancia instruantur in fide

vi Quod decet omnes cives et maxime reges et principes sit sollicitari ut 6m
ab ipsa infancia bonis moribus utantur

vii Quod filii nobilium et maxime regum et principum ab ipsa infancia sunt 7m
tradendi litteralibus disciplinis

viii Quas sciencias debent addiscere filii nobilium et maxime regum 8m
et principum

ix Qualis debet esse magister qui filiis nobilium et maxime regum et 9m
principum est proponendus

x Qualiter circa loquelam visum et auditum instruendi sunt iuvenes 10m

xi Quod mores pertractat circa cibum et qualiter se debeant habere iuvenes 11m
circa ipsum

xii Qualiter instruendi sunt pueri ut se habeant circa potum et circa 12m
venerea et circa coniugia contrahenda

xiii Qualiter pueri sive iuvenes se habere debeant in ludis 13m
et gestibus et in vestitu